

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СТАНОВЛЕННІ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Виконала: студентка 4-го року
навчання,

Спеціальність: 051 «Економіка»

Кравченко Олександра Максимівна

Керівник Седляр Д.О.

кандидат економічних наук

Рецензент Ситник І.П.

д.е.н, професор

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20 ____ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ	7
1.1. Соціальне підприємництво: сутність та історія розвитку	7
1.2. Теоретико-методологічні основи дослідження інклюзивної економіки...	12
1.3. Зв'язок та вплив соціального підприємництва на створення інклюзивного середовища в економіці	20
РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ	26
2.1. Стан та особливості розвитку соціального підприємництва в Україні на етапі становлення інклюзивної економіки.....	26
2.2. Проблеми розвитку соціального підприємництва в умовах переходу до інклюзивної економіки.....	42
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПОСИЛЕННІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ	49
3.1. Світовий досвід інтеграції соціального підприємництва в інклюзивну економіку.....	49
3.2. Державна підтримка розвитку інклюзивної економіки через соціальне підприємництво	56
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах воєнного стану соціальна нерівність та диспропорції посилюються, впливаючи на рівень життя населення та економічний розвиток громад. Стратегічним пріоритетом для відновлення України має стати перехід до інклюзивної економіки, що гарантує рівний доступ громадян до ресурсів і ринків. Дієвим інструментом таких змін є соціальне підприємництво, яке успішно поєднує бізнес із розв'язанням гострих соціальних проблем.

Значний внесок у дослідження теоретичних соціального підприємництва зробили такі вітчизняні вчені, як Діс Г., Бак С., Бучак М., Григор'єва Н., Карась О., Кокоть В., Мішра Р., Мартіна Р., Пухир С., Смаль В. та інші. Водночас дослідженням соціального підприємництва як складової інклюзивної економіки досліджували Андрєєва В., Браунагель А., Красота О., Лазнева І. та Прушківська Е. Проте роль соціального підприємництва у становленні інклюзивної економіки, особливо враховуючи воєнний стан, потребує подальшого дослідження.

Об'єктом дослідження виступає процес становлення та розвитку інклюзивної економіки в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, в той час як *предметом* є теоретико-методологічні засади та практичні аспекти впливу соціального підприємництва на забезпечення інклюзивності економіки.

Мета дослідження – з'ясувати сутність поняття «соціальне підприємництво», проаналізувати його вплив на становлення інклюзивної економіки, дослідити стан, особливості та проблеми розвитку соціального підприємництва та інклюзивної економіки в Україні, а також дослідити світовий досвід інтеграції соціального підприємництва в інклюзивну економіку та ролі держави в цьому процесі.

Завдання дослідження. Задля досягнення поставленої мети, необхідно виконати такі завдання:

- дослідити сутність та передумови становлення соціального підприємництва;
- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження сутності інклюзивної економіки;
- дослідити вплив соціального підприємництва на зростання рівня інклюзивності економіки;
- проаналізувати стан та особливості розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах формування інклюзивної економіки;
- ідентифікувати проблеми соціального підприємництва в умовах переходу до інклюзивної економіки в Україні;
- дослідити світовий досвід інтеграції соціального підприємництва в парадигму інклюзивної економіки;
- обґрунтувати напрями державного регулювання розвитку соціального підприємництва у процесі становлення інклюзивної економіки.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи склали загальнофілософські методи пізнання. Дослідження сутності понять, формування їх характеристик та виокремлення проблем розвитку були застосовані методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Для аналізу взаємозалежності та впливу між соціальним підприємництвом та інклюзивною економікою був застосований структурно-функціональний підхід, що дозволив розглянути соціальне підприємництво як складову механізму формування інклюзивної економіки. Історичний та системний методи дозволили розглянути етапи становлення і розвитку соціального підприємництва в Україні та світі. Також в роботі були використані методи класифікації, абстрагування та аналогії.

Наукова новизна. Наукова новизна отриманих результатів полягає у дослідженні впливу соціального підприємництва на становлення інклюзивної економіки загалом та в Україні зокрема, виявленні тенденцій та проблем розвитку соціального підприємництва в Україні, систематизації світового досвіду розвитку соціального підприємництва, а також запропоновані напрями

державної підтримки розвитку інклюзивної економіки через розвиток соціального підприємництва.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані при розробці нормативно-правового забезпечення, яке б регламентувало діяльність соціальних підприємств в Україні, стратегії розвитку соціального підприємництва в Україні, стратегії посилення інклюзивності вітчизняної економіки. Вони також мають прикладну цінність для плану розвитку малих і середніх громад в повоєнній відбудові, реінтеграції вразливих груп населення.

Апробація результатів. Результати проведеного дослідження пройшли апробацію на:

- Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Актуальні соціально-економічні проблеми в умовах невизначеності», м. Київ, 17 квітня 2026 року (підготовлено тези Кравченко О. М. Інклюзивна економіка як модель сталого розвитку: сутність та ключові компоненти / Кравченко О. М. ; наук. кер. Седляр Д. О. // Актуальні соціально-економічні проблеми в умовах невизначеності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Київ, [17 квітня] 2026 року) / Національний університет «Києво-Могилянська академія», Факультет економічних наук, Кафедра економічної теорії, Науково-навчальний центр «Інноваційна лабораторія» НАУКМА. – Київ : НАУКМА, 2026. – С. 48-51);

- Міждисциплінарній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених в м. Києві 22 квітня 2026 року (підготовлено тези Кравченко О. Роль соціального підприємництва у процесі реінтеграції ветеранів. Міждисциплінарна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, [22 квітня] 2026 р.) / НАУКМА. – Київ : НАУКМА, 2026. – С. 615-617).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 51 найменування та 2 додатки.

Загальний обсяг роботи – 73 сторінки, з яких основного тексту 57 сторінок, та містить 13 рисунків та 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Соціальне підприємництво: сутність та історія розвитку

За останні 20 років активно зростає інтерес дослідження щодо соціального підприємництва, до прикладу, за період 2017-2024 років було випущено близько 1264 публікацій на тему соціального підприємництва, порахованими через платформу Web of Science [19, с. 4]. Незважаючи на те, що існує багато точок зору щодо сутності соціального підприємництва, не існує єдиного універсального терміну.

Всесвітній економічний форум (ВЕФ) визначає соціальне підприємництво, як застосування нових підходів до вирішення існуючих соціальних викликів [4]. Цей процес передбачає розробку більш ефективного способу задоволення незадоволених потреб, тестування та вдосконалення початкової концепції, мобілізацію ресурсів і партнерів, необхідних для масштабування моделі, а також постійне вдосконалення пропозиції завдяки ретельному вимірюванню впливу та готовності адаптовуватись.

Європейський союз (ЄС) окреслює соціальне підприємництво як підприємницьку діяльність, що має соціальну мету та існує задля здійснення соціального впливу на певні групи населення [25, с. 5]. Поняття соціального підприємництва інтегроване в політику ЄС, саме тому Європейською комісією регулярно проводяться дослідження щодо розвитку та результативності соціального підприємництва. У статті «A map of social enterprises and their ecosystems in Europe» під соціальним можна вважати підприємництво, яке [1, с. 5]:

- здійснює безперервну економічну діяльність;
- спрямовує діяльність для досягнення своєї первинної соціальної місії;
- утримує активи в підприємницькій діяльності для досягнення соціальної мети;

- здійснює самостійне управління (незалежно від комерційних і державних установ);
- керується інклюзивним управлінським апаратом з демократичними процесами прийняття рішень.

Багато дослідників посилаються на визначення запропоноване, засновником організації Ashoka, Біллом Дрейтоном, що визначає соціальне підприємництво як зростаючі зміни, які спонукають підприємців шукати нові ринкові можливості для вирішення складних соціальних чи екологічних проблем [2, с. 3]. Такий погляд пов'язаний з практичним досвідом Дрейтана через створення організації Ashoka, що підтримує соціальні проекти та популяризує ідеї соціального підприємництва.

Основоположник соціального підприємництва Грегори Діс окреслив поняття соціального підприємництва як пошук можливостей для створення та підтримки соціальної цінності, а не як діяльність, зосереджену виключно на отриманні прибутку [3, с. 4]. Діс підкреслює, що соціальні підприємці порушують статус-кво з метою впровадження нових рішень для задоволення нагальних соціальних потреб. Ця подвійна спрямованість відрізняє соціальне підприємництво від традиційних бізнес-проектів, оскільки його основною метою є вирішення соціальних проблем при одночасному забезпеченні фінансової життєздатності своїх ініціатив.

У цьому дослідженні, спираємось на визначення запропоноване Грегори Дісом, оскільки воно розглядає соціальне підприємництво як комерційну форму діяльності, яка крім досягнення соціальної місії має включати самофінансовану модель. Це є важливою складовою соціального підприємництва, адже в реальній економіці, соціальним підприємцям доводиться конкурувати з традиційним бізнесом, що створює додаткові виклики, якщо бізнес-модель не фокусується на окупності.

Соціальне підприємництво відрізняється від традиційного кількома основними складовими [37, с. 3-4]:

- соціальна місія – центральна ціль створення та функціонування соціального підприємництва;
- самофінансування – обов'язковий компонент самозабезпечення діяльності;
- інновації – максимізація соціального впливу через нові бізнес-моделі, продукти та механізми надання послуг;
- масштабованість – вирішення проблем не на ситуативному рівні, а системному;
- створення гібридної вартості через діяльність на стику комерційного та некомерційного секторів.

Центральним компонентом є досягнення соціальної місії, що за ефективного поєднання всіх складових соціального підприємництва створює стале вирішення соціальної проблеми. За рахунок крос-функціональності соціального підприємництва, підхід до бізнес-рішень базується на використанні ринкових механізмів задля реінвестування прибутку у соціальну місію. Завдяки розумінню цих ключових складових, зацікавлені сторони з різних секторів сприяють розвитку соціального підприємництва, створюючи середовище, в якому підприємницькі інновації відповідають суспільним потребам [32, с. 4].

Важливим для розуміння соціального підприємництва є розмежування з іншими соціально значущими видами діяльності, а саме надання соціальних послуг та соціальним активізмом (рис.1.1).

Рис.1.1 Форми соціальної взаємодії

Джерело: створено автором на основі [16, с. 10-11]

На перший погляд очевидним є те, що лише підприємництво включає комерційний компонент, проте через відсутність загальноприйнятого визначення рамки соціальних діяльностей стираються. Так навіть відкриття соціальної лікарні в Африці, що буде допомагати вразливій категорії населення сприймається статистичними бюро та суспільством як «соціальне підприємництво», хоча може насправді фінансуватись програмою МБРР (Міжнародним банком реконструкції та розвитку) [16, с. 10]. Соціальні взаємодії мають різні характери дій та зміни, що вони здійснюють на суспільство. Соціальне підприємництво змінює парадигму системи і ринку на який виходить, а також має прямий вплив на соціум та економічні можливості в ньому.

Деякі дослідники пов'язують появу соціального підприємництва з невіршеними соціальними проблемами, з якими не впоралися ні держава, ні приватний сектор. В той час як інші стверджують про феномен злиття двох великих концептуальних традицій: традиції «третього сектору», яка зосереджувалася на організаційних заходах щодо вирішення соціальних проблем, та корпоративної соціальної відповідальності, яка інтегрувала етичні та соціальні цілі в традиційні бізнес-моделі [19, с. 1]. Проте поява соціального підприємництва зародились задовго до систематизації знань про саме поняття та як стверджує Грегорі Діс соціальне підприємництво могло існувати впродовж усієї історії, але зовсім під іншими назвами [50, с. 8].

Ще у давні часи епіцентрами формування соціального життя та забезпечення громадян були церковні братства, фермерські угруповання, торгові асоціації, етнічні групи та трудові кооперативи, що створювались людьми, які мали бажання змінювати громаду навколо або покращити власне соціально-економічне становище. Відтак, таких людей відносили до благодійників та реформаторів [50, с. 8]. До прикладу, можна навести Флоренс Найтінгейл, британську піонерку в медсестринській справі, яка боролася за поліпшення умов у лікарнях під час Кримської війни у XIX столітті, завдяки чому рівень смертності знизився з 40% до 2%. Вона створила перший професійний

навчальний заклад для медсестер та змінила стандарти роботи, що і досі залишаються актуальними [22, с. 3]. Іншим прикладом є Генрі Дюнан, який розробляв нові міжнародні договори, що полегшували роботу медичних працівників на полі битви під Сольферіно 1859 року. Пізніше він став співзасновником Міжнародного Червоного Хреста – організації, що і досі існує та функціонує в 90 країнах [18]. Також, одним із прикладів сучасного соціального підприємництва, вперше згаданим Фаулером у своїй типології, є випадок з участю благодійного фонду в Колумбії у 1911 році, що був створений для генерування прибутку та спрямовував кошти на покриття базових потреб селища [22, с. 3].

Багато американських дослідників пов'язують розвиток соціального підприємництва з громадським активізмом та самоорганізацією, найбільш ілюстративним є досвід Сполучених Штатів Америки (США). Для того аби посилювати індивідуальні голоси та реалізовувати зміни в громадах, американці почали об'єднуватись та створювати різні типи організацій самопомоги і благодійності.

Особлива увага дослідників соціального підприємництва зосереджена на розвитку соціального активізму в США, що став каталізатором для об'єднання однодумців навколо соціальної проблеми. В 1830 році французький суспільствознавець Алексіс де Токвіль, зазначав, що американці були дуже вправні в створенні асоціацій та пов'язав це з утворенням самої нації в США з громадян емігрантів, що бажали створити краще суспільство. Варто зауважити, що США мали для такого сплеску соціальної активності й законодавчі передумови. Поправка X (1791 р.) оголосила, що повноваження, не надані прямо уряду США і не заборонені штатам, залишаються «за народом». Тому саме штати починали виконувати соціальні програми, а громадяни – започатковувати соціальні ініціативи.

Особлива популяризація такої діяльності припадає на період 1880-1920 років під час стрімкої трансформації індивідуалістичних підприємницьких господарств в індустріалізоване суспільство споживачів. Через зростаючу

імміграцію та перенаселення міст, які не були оснащені для такої кількості мешканців, зростала соціальна напруга, конфлікти та ускладнювалось економічне становище, тому люди почали боротись за справедливі умови праці та поліпшення умов життя. Відтак, приватні університети за підтримки меценатів почали цікавитись причинами загострення соціальних криз та інвестувати в дослідження пов'язані з бідністю [50, с. 8]. Ці події каталізували трансформацію державного апарату управління формуючи новий сектор економіки – громадський або третій сектор.

Згодом, політика «нового федералізму», започаткована адміністрацією Рейгана в середині 1980-х років з метою скорочення розміру федерального уряду та бюджету призвела до трансформації надання соціальних послуг, що тепер перекладалось з держави на регіони. Відсутність фінансування для багатьох організацій, які були змушені шукати заробіток, призвели до виникнення соціального підприємництва в сучасному вигляді. У цей період соціальне підприємництво стало більш поширеним як практична діяльність, яка поєднує отримання економічної та соціальної вигод [50, с. 8].

Отже, соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність, що ставить за мету вирішення соціальних викликів комерційними методами. Трансформація соціального підприємництва у загальноновизнану господарську форму зумовлена об'єктивною потребою в інноваційних механізмах вирішення суспільних викликів на системному рівні. Воно має 5 основних складових, що відрізняють його від традиційного підприємництва. Попри відсутність єдиного універсального терміну, соціальне підприємництво почало розвиватись раніше за формалізацію поняття та тісно пов'язане з зародженням активізму в США.

1.2. Теоретико-методологічні основи дослідження інклюзивної економіки

За останні десятиліття зростаюча кількість економічних проблем та соціальних перешкод створили необхідність пошуку більш ефективних моделей

економічного розвитку. Так почався процес дослідження і відкриття нових теорій, які б могли подолати ці виклики та запропонувати нові інноваційні рішення. Багато міжнародних організацій, зокрема Азійський банк, Світовий банк та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), почали досліджувати ефект та необхідність інклюзивного зростання, що стосується як темпів, так і розподілу економічного зростання [17]. Відтак в науковому дискурсі все частіше почало з'являтися поняття «інклюзивна економіка».

Зростаюча кількість українських та міжнародних наукових досліджень, індикує зростання інтересу до інклюзивної економіки. В таблиці 1.1 зазначені фокус дослідження та автори, що розглядають інклюзивну економіку з різних аспектів, таких як макроекономічний, інституційний, регіональний, фіскальний та розвиток людського капіталу.

Таблиця 1.1

Дослідження концепції інклюзивної економіки в науковій літературі

Аспект	Автори	Фокус дослідження
Макроекономічний	К. Дьорффель, С. Шухман	Поєднання політик зайнятості, освіти для формування соціально-орієнтованого макросередовища
Інституційний	І. Бобух	Роль державного управління та інституційних механізмів у створенні рівних можливостей для населення
Регіональний	А. Паулик	Вплив на конкурентоспроможність регіонів через розвиток малого і середнього бізнесу та соціального підприємництва
Фіскальний	Є. Гут	Обґрунтування ролі податкових інструментів у підтримці вразливих груп та перерозподілі ресурсів
Розвиток людського капіталу	І. Годнюк, М. Тріпак, І. Гуменюк	Інвестиції в освіту та охорону здоров'я як фундамент для підвищення продуктивності та доступу до ринку праці

Джерело: створено автором на основі [42, с.3-4]

Теоретичні дослідження поняття «інклюзивна економіка» ґрунтуються на базових засадах [42, с.4]:

- рівний доступ до економічних можливостей;
- доступ виходу на ринок праці;
- активна роль держави в нівеляції диспропорцій та інвестиції в людський капітал.

З урахуванням цих засад існує декілька теоретичних підходів до трактування поняття «інклюзивної економіки». Перший описує інклюзивну економіку як модель розвитку, що поєднує економічне зростання з розширенням доступу різних верств населення до соціальних благ, ринку праці та ресурсів. Інклюзивність у цьому контексті є не лише соціальною характеристикою, але й обов'язковим компонентом економічної політики, який спрямований на зменшення нерівності та забезпечення справедливого розподілу результатів економічної діяльності. В цьому контексті важливе поняття «інклюзії» як процесу через який широкі групи соціуму мають можливість брати участь у виробничих і суспільних відносинах та користуватися соціальними послугами безбар'єрно [42, с.4].

Другий базується на ідеї інклюзивного розвитку, що підкреслює оцінку економічного прогресу не лише за темпами зростання ВВП, але й за тим, наскільки економіка може створювати рівні умови для широкої участі населення у виробничій діяльності. Цей підхід визначає інклюзивну економіку як систему, яка гарантує рівний доступ до освіти, працевлаштування, фінансових ресурсів і соціальних послуг, а також сприяє підвищенню продуктивності за допомогою інвестицій у людський капітал [42, с. 5].

Третій розглядає інклюзивну економіку як інструмент економічної ефективності, що поєднує соціальну справедливість та інклюзивність. Засади гуманістичного підходу є центральними та базуються на ідеях А. Сена про розвиток як розширення людських свобод. Відтак А. Сен пропонував оцінювати розвиток тим як люди можуть реалізувати свій потенціал, мати право на освіту,

доступ до медичних послуг та бути залученими до управлінських рішень [42, с. 5].

Наступне трактування пропонують міжнародні організації, які не обмежують інклюзивність економіки тільки підтримкою вразливих верств населення. ОЕСР розглядає інклюзивну економіку як систему політик, що створює екосистему доступу до рівних економічних можливостей для всіх суб'єктів ринку, включаючи домогосподарства, підприємства та регіони. Світовий банк акцентує увагу на розвитку конкурентного середовища та зниженні бар'єрів для входу нових економічних суб'єктів на ринку, що формує різноманітність для підвищення продуктивності економіки та як наслідок формування інклюзивних економічних відносин. На противагу цьому підходу деякі наукові джерела зазначають, що стимулювання конкуренції за відсутності ефективних антимонопольних механізмів та незаангажованих інституцій призведуть до концентрації ринкової влади та закріпленням великих компаній [42, с. 5].

Розглянуті підходи до трактування поняття «інклюзивна економіка», дозволяють комплексно проаналізувати її сутність, поєднуючи інституційні, соціально-гуманістичні та економічні аспекти. Відтак інклюзивна економіка може трактуватись як система соціально-економічних установ, де держава врівноважує ринкові диспропорції, а бізнес і громадянське суспільство співпрацюють для створення умов інклюзивного розвитку [42, с. 5].

Існує 2 підходи погляду на діяльність інклюзивної економіки: структурний та функціональний. Якщо дивитись на інклюзивну економіку з боку її функціонального призначення, то воно може бути реалізованим через досягнення цілей сталого розвитку в сферах: економіки, соціуму та екології. На рис. 1.2 бачимо, що інклюзивна економіка може вирішувати питання відповідального споживання та виробництва, зменшення нерівності, економічного зростання, доступу до недорогої та чистої енергії, а також подолання бідності [15, с. 5].

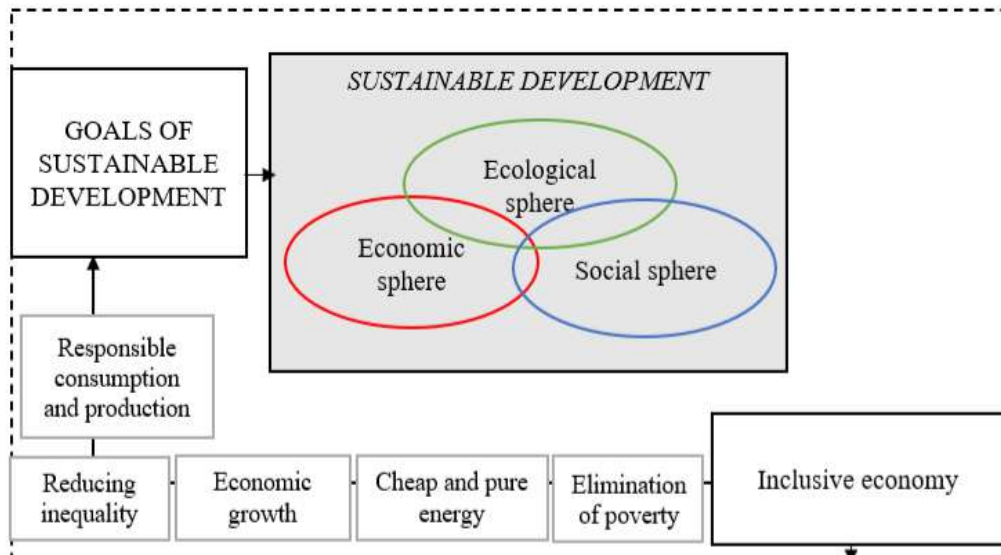

Рис. 1.2. Вплив інклюзивної економіки на досягнення цілей сталого розвитку

Джерело: [15, с. 5]

Якщо ж розглядати інклюзивну економіку з позиції структурного підходу, то серед ключових компонентів можна виділити: робочі місця, освіту, підприємництво, фінансовий захист, розвиток громад та глобальні зв'язки (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Ключові компоненти інклюзивної економіки

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Кожен компонент формує базові принципи інклюзивної економіки щодо вирішення існуючих проблем [9]:

- забезпечення рівного доступу до освіти;
- гарантування гідної праці з можливостями для адаптації навичок;

- забезпечення рівних прав доступу до банківських та інвестиційних послуг;
- заохочення осіб до підприємницької діяльності з забезпеченням всіх необхідних умов;
- розвиток громад, міських та сільських, що включає підтримку програм щодо освіти, житла, охорони здоров'я, реформи кримінального правосуддя, економічного розвитку та інші ініціативи.
- зміна світової парадигми з гри з нульовою сумою на платформу для співпраці та інновацій, де кожен громадянин є повноправним учасником економічних процесів.

Обидва підходи дозволяють розширити теоретичну базу щодо впливу інклюзивної економіки та формують мультидисциплінарний підхід для імплементації інклюзивних рішень в різноманітних сферах життя.

Передумови актуалізації впровадження засад інклюзивної економіки полягають в першу чергу в ескалації соціально-економічних проблем у світі. Існує низка досліджень, що пов'язують зв'язок інклюзивної економіки з рівнем бідності населення.

Існує 2 інструменти, що дають можливість дослідити проблеми нерівності та бідності населення: крива Лоренца та коефіцієнт Джині. В 1905 році американський економіст Макс Лоренц, розробив географічну репрезентацію нерівності розподілу доходів [8], що зображає проценти населення за рівнем доходу на горизонталі і сукупний дохід по вертикалі (рис.1.4).

Лінія повної рівності показує ідеальний розподіл доходу (або благ) відповідно до процентилю населення, таким чином за ідеальних умов 20% населення світу мають отримувати 20 % всесвітніх доходів. Проте, крива Лоренца показує фактичний стан, що визначається нерівністю розподілу благ, так 10% найбагатших людей володіють 40% доходів [31, с. 225]. На основі кривої Лоренца в 1912 італійський статистик Коррадо Джині розробив індекс, що оцінює нерівність та коливається в діапазоні від 0 (абсолютна рівність) до 1 (абсолютна нерівність) [7]. Ці показники відіграють важливу роль в

макромодельованні та розробках індексів інклюзивності, адже показують диспропорцію між зростанням національних доходів та соціальним станом.

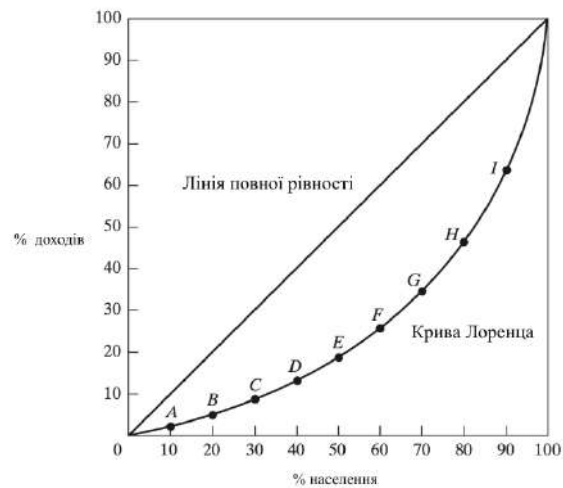

Рис. 1.4. Крива Лоренца

Джерело: [31, с. 224].

Якщо говорити про економічне зростання, то воно приносить користь невеликій частині суспільства, і міжнародні організації вказують на наслідки, такі як політична поляризація та розпад соціальної єдності в країнах усього світу. Економічні показники слугують ефективними індикаторами загального добробуту всіх соціальних верств і груп. Наприклад, зростання рівня заробітної плати може компенсувати зростання інфляції або зростання цін на послуги. Проте в реальності, зростання показників для однієї групи людей може негативно впливати на добробут інших. Крім того, у вузькому розумінні інклюзивного зростання не враховуються фактори нерівності на різних рівнях, від локального до глобального, а також процес постійного відтворення нерівності. В основі цієї проблеми лежить ексклюзивний підхід, що формує стратегію розуміння економіки благ та зазнає невдачі з інституційних і структурних причин [21, с. 2]. Виходячи з нагальної потреби, з'являється необхідність в підходах, що дозволять бідним людям не тільки отримувати вигоду від економічного зростання, але й брати участь у цьому процесі [40, с. 2].

Розвиток інклюзивної економіки тісно пов'язаний з практичною складовою, адже більшість сучасних політик довели свою обмежену

ефективність, досягаючи або соціальної забезпеченості або економічного зростання, тому з'явилась об'єктивна потреба в ефективному вимірюванні та дослідженні запроваджених змін. Для того щоб оцінити рівень інклюзивності країни, в 2018 році Всесвітнього економічний форум (ВЕФ) в Давосі презентував Inclusive Development Index (IDI), що вимірює ефективність економічного зростання країни не лише за економічними показниками, а за рівнем залученості всіх верств населення до зростання та рівномірності розподілу благ. Основною метою впровадження такого індексу була популяризація всебічного економічного зростання із соціальним залученням бідних прошарків населення для кооперації зусиль на шляху до подолання нерівності у розподілі ресурсів та стабільно високого рівня життя населення. Вважається, що індекс інклюзивного розвитку допоможе визначити, скільки країна недоотримує валового внутрішнього продукту (ВВП) через неефективне використання свого потенціалу [40, с. 3].

Для підрахунку, методологія ВЕФ включає 3 компоненти: зростання та розвиток, інклюзивність, міжгенераційна справедливість і стійкість, що допомагають оцінити рівень інклюзивності певної країни. Окрім економічних показників до уваги беруться показники рівного розподілу доходів, бідності, норма заощаджень, державний борг, показник забруднення та очікувана тривалість життя (рис.1.5).

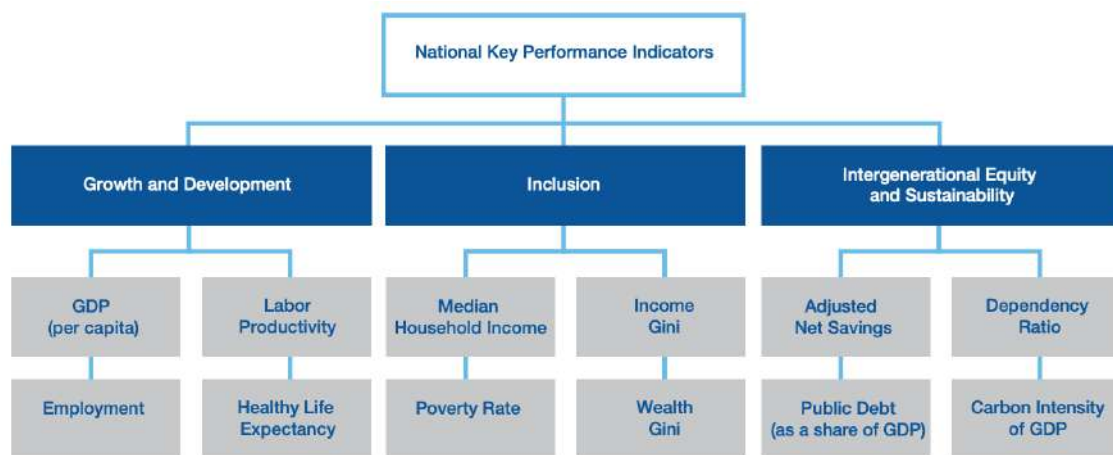

Рис.1.5. Складові індексу інклюзивного розвитку (за методологією ВЕФ)

Джерело: [27, с. 2]

Індекс інклюзивного розвитку є важливим показником для вимірювання інклюзивності економіки, адже відображає зміну (не) реалізації її принципу, а саме надання рівного доступу до можливостей різним верствам населення. Також, індекс є актуальним через помітний розрив між високими показниками економічного розвитку та низьким рівнем життя населення в деяких країнах. До прикладу, хоча за рівнем реального ВВП США (20,4 млрд дол) посідало друге місце в 2018 році серед усіх країн [5], за рівнем Інклюзивного розвитку США зайняло 23 місце серед розвинених країн з показником 4,6 з 7 (1 – найгірший показник) [27, с. 2]. Отже, ВЕФ зробило висновок, що у той час як ВВП розвинених країн у середньому зріс на 5,3% у період з 2012 по 2016 рік, показник інклюзивності зріс лише на 0,01, а показник міжпоколінної справедливості – лише на 0,66 % [6].

Таким чином, дослідження інклюзивної економіки мають широкий спектр підходів, що включає науковий аналіз концепцій на макроекономічному, інституційному, регіональному, фіскальному та соціальному рівнях. Інклюзивна економіка постає як мультидисциплінарна модель, що виступає як відповідь на загострення глобальних соціально-економічних диспропорцій та обмеженість традиційних моделей економічного зростання. Розглянуті структурний і функціональний підходи комплексно розкривають сутність інклюзивної економіки як системи, а використання інструментів оцінювання нерівності та індексу інклюзивного розвитку підтверджує наявність значного розриву між економічним зростанням і справедливим розподілом його результатів.

1.3. Зв'язок та вплив соціального підприємництва на створення інклюзивного середовища в економіці

Інклюзивне середовище в економічному процесі є одним із основоположних напрямів та цілей розвитку для сьогоденних політик та реформ. Тому актуальність пошуку нових інструментів та методик досягнення вищого

рівня інклюзивності формує наявний попит ринку. Так, зростає інтерес до популяризації та дослідження впливу соціального підприємництва на створення інклюзивного середовища.

Поняття соціального підприємництва та інклюзивності є тісно пов'язаними через свою сутність. Так, інклюзія описує процес інтеграції членів населення у різноманітні процеси, незважаючи на фізичні, психічні і соціальні характеристики, тим самим формуючи нову кон'юнктуру суспільних відносин, де середовище є комфортним та надає можливість індивідам почувати себе цінним, прийнятним та здатним до реалізації своїх цілей [21, с. 4]. Окрім, формування системи, інклюзивний процес має на меті гарантувати, що кожен громадянин має рівні можливості та доступ до ресурсів, благ і послуг. А соціальне підприємництво в центр своєї діяльності ставить досягнення соціальних змін та ефективне використання ресурсів незадіяних ані бізнесом, ані державою задля вирішення проблем та викликів, тим самим покращуючи загальний добробут населення.

Таким чином, ці два поняття мають подібні ознаки та спрямовані досягти схожі цілі, що вказує на те, що дані поняття мають важливий взаємозв'язок [21, с. 4]. Також, соціальне підприємництво часто пов'язують з іншим поняттям «інклюзивного капіталізму», що підкреслює необхідність для бізнесу враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, включаючи маргіналізовані верстви населення.

Згідно з ВЕФ, інклюзивний капіталізм може сприяти сталому економічному зростанню та соціальній згуртованості, що робить соціальне підприємництво важливою складовою цієї парадигми [28, с. 1]. Формуючи бізнес-модель в основі якої є залучення більшої кількості населення до соціально-економічного процесу, соціальні підприємництва розширюють можливості соціально незахищених груп та зменшують нерівність в суспільстві. Соціальне підприємництво, що поєднує вирішення соціальних проблем із досягненням економічних результатів, є важливою частиною інклюзивної економіки, шляхом сприяння розвитку локальних громад, створюють робочі

місця для соціально вразливих груп населення та генерують нові бізнес-моделі, спрямовані не лише на прибуток, але й на соціальний ефект. Соціальне підприємництво є засобом зменшення економічної маргіналізації та підвищення соціальної згуртованості в рамках інклюзивного розвитку [13, с. 7].

На основі оприлюднених даних про результати світового соціального підприємництва за 2023 рік, ВЕФ зазначив про вплив соціального підприємництва на досягнення сталих цілей розвитку (рис. 1.6), запропонованих ООН в 2015 році, а саме на такі цілі: «Гідна праця та економічне зростання, здоров'я та благополуччя, зменшення нерівності, сталі міста та громади, відповідальне споживання та виробництво, якісна освіта» [29, с. 12]. кожна з цих цілей має за мету вкорінити засади інклюзивності, тобто надати ширший доступ та можливості, використовуючи різні інструменти: дотаційні механізми, державні та приватні програми, гуманітарні місії, і зокрема соціальне підприємництво.

Рис. 1.6. Цілі сталого розвитку на яких сфокусовані соціальні підприємництва з 2013-2023 роки

Джерело: створено автором на основі [29, с. 12]

Зв'язок соціального підприємництва та розвитку інклюзивного середовища в економіці можна екстраполювати на взаємозв'язок соціальної та економічної сфери розвитку держави. Інклюзивний економічний розвиток має на меті зменшити нерівність і забезпечити рівні можливості для всіх, незалежно від

економічного чи соціального статусу. Соціальні підприємства можуть відігравати важливу роль у цьому процесі, оскільки вони створюють робочі місця та пропонують послуги, які сприяють економічній стабільності та соціальній інтеграції. Їхня діяльність сприяє розвитку інклюзивної економіки, залучаючи тих, хто часто залишається поза економічним життям [21, с. 1-2].

Соціальне підприємництво має 4 основні напрямки функціонування в розрізі інклюзивного економічного розвитку (табл. 1.2). Діяльність соціального підприємництва в межах цих напрямів зумовлює вплив на досягнення більшої реалізації потенціалу індивідів, зниження рівня соціальної нерівності та стимулювання сталого розвитку громад. Завдяки інтеграції вразливих верств населення в економічне життя, розширенню доступу до базових послуг та впровадженню інноваційних рішень, такі підприємства сприяють формуванню більш згуртованого, справедливого та стійкого суспільства. Вони не лише вирішують локальні проблеми, а й закладають підґрунтя для довгострокового економічного зростання, де добробут кожної людини стає невіддільною частиною загального прогресу.

Таблиця 1.2

Напрямки функціонування соціального підприємництва в розрізі інклюзивного економічного розвитку

Напрямки	Роль соціального підприємництва
Економічний	Забезпечення доступу до роботи для людей з вразливих груп населення та тих, хто потребує допомоги в цьому контексті.
Соціальний	Забезпечення доступу до соціальних послуг, таких як медицина, навчання, здоров'я та виховання молоді, шкільна та професійна освіта, допомога дітям, людям похилого віку та малозабезпеченим верствам населення.
Екологічний та культурний	Розвиток і впровадження інноваційних концепцій у сферах науки, культури, мистецтва, спорту, захисту навколишнього середовища, збереження історичних пам'яток і захисту прав людей.

Інфраструктурний	Розвиток і модернізація окремих сільських, покинутих чи неблагополучних районів шляхом залучення молодих фахівців, покращення інфраструктури, підвищення рівня соціальних послуг.
------------------	---

Джерело: створено автором на основі: [21, с. 4]

Одним із важливих факторів впливу соціального підприємництва на інклюзивну економіку є подолання бідності, що в свою чергу є наслідком економічної нерівності та невдач суспільно-економічного поділу. Шляхом розробки інноваційних рішень задля вирішення нагальних соціальних викликів, соціальне підприємство, за даними Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), має потенціал вивести 1 мільярд людей з бідності до 2030 року, що лише підкреслює трансформаційну силу такого виду підприємницької діяльності у вирішення першопричин, а не наслідків [28, с. 3]. Механізм боротьби соціального підприємництва з бідністю полягає в наданні доступу до освіти та отриманні нових навичок, де у людей з'являється можливість заробляти та покривати свої базові потреби самостійно. Такий підхід включає створення доданої вартості, каталізатором слугує послуга/товар наданий соціальним підприємством, а бенефіціар/отримувач використовує його задля подальшого покращення своєї життєдіяльності. Так соціальне підприємство створює довгострокову модель вирішення першопричин проблем та покращує залученість населення до економічного і соціального процесу, зокрема покращуючи інші сфери життя людей в державі.

Таким чином, соціальне підприємство виступає ефективним механізмом використання нерозподілених ресурсів країни та гармонійно поєднується з значенням створення інклюзивного середовища в економіці, що передбачає залучення вразливих категорій населення до соціально-економічних процесів. Діяльність соціальних підприємств спрямована на досягнення Цілей сталого розвитку ООН та спирається на чотири основні напрямки: економічний, соціальний, екологічний та інфраструктурний. Завдяки залученню вразливих груп до економічного життя, наданню доступу до базових послуг та

впровадженню інновацій, такий бізнес сприяє зменшенню соціальної нерівності. Можна сказати, що соціальне підприємництво – частина інклюзивного розвитку, адже воно виступає механізмом для досягнення цілей інклюзивної економіки.

РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Стан та особливості розвитку соціального підприємництва в Україні на етапі становлення інклюзивної економіки

Етап формування інклюзивної економіки в Україні тісно пов'язаний з соціально-економічними викликами, що загострилися за останнє десятиріччя. В українському просторі особливого значення набуває роль інклюзивної економіки, як платформи для інтеграції вразливих груп населення до соціально-економічного життя, забезпечуючи соціальну справедливість, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності економічного середовища. Формування інклюзивних принципів в Україні носить реактивний характер, тобто відповідає на існуючий запит населення, до прикладу прагнення подолати бідність, зменшити соціальну нерівність і забезпечити доступ до базових соціальних послуг [42, с. 6]. Одним із ефективних індикаторів рівня інклюзивності суспільства є частка населення, що проживає за межею бідності та позбавлена самостійного матеріального і соціального забезпечення.

За даними Державної служби статистики, соціальна депривація і бідність в Україні залишаються системними проблемами, а соціально-економічні диспропорції зберігаються на різних рівнях, як на міжрегіональному, так і між окремими соціальними групами [42, с. 6-8]. В табл. 2.1 наведено оцінку тенденцій бідності та соціальної депривації в Україні за період 2022-2025 років, і результати вказують на посилення та зростання частки населення, що живе за межею бідності. Це свідчить про неефективність існуючої кон'юнктури ринку, відображає проблеми обмеженості традиційних інструментів подолання бідності та актуалізує потенціал пошуку альтернативних способів забезпечення рівного доступу до соціально-економічних благ.

Рівень бідності в Україні у 2022-2025 рр.

Рік	Рівень депривації	Коментар
2022	Пікове збільшення бідності до 30%	За даними світових оглядів спостерігалось значне зростання рівня бідності в Україні через війну й економічні шоки
2023	Бідність становить 34%; нерівність зростає	За даними Світового банку 34% рівень життя українців був нижчим за межу бідності, а коефіцієнт Джині перевищував 0,4
2024	Бідність на рівні 37%	За оновленими даними опитування українців Світовим банком, рівень бідності населення залишався високим
2025 (прогноз)	Прогнозований рівень бідності - 36,9%	За прогнозами Світового банку спостерігатиметься стабільно високий рівень бідності

Джерело: [42, с. 9]

Інклюзивний розвиток економіки України можна проаналізувати за допомогою індексу інклюзивного розвитку (за методологією ВЕФ) (рис. 2.1). Для формування загальної інклюзивності країн використовують 3 основні групи показників: зростання та розвиток (економічні результати), інклюзивність (справедливість розподілу та доступності до соціально-економічних благ) та міжгенераційна справедливість (економічний та соціальний стан розвитку на макро рівні). На рис. 2.1 проілюстровано ці показники в 5-річній динаміці, що дозволяє відстежити структурні зрушення в національній економіці, оцінити стійкість соціально-економічної системи до шоків, а також визначити ефективність державної політики у сфері подолання нерівності.

Рис. 2.1. Показники, що використовуються для розрахунку індексу інклюзивного розвитку України: п'ятирічна динаміка (2017-2018 р.)

Джерело: створено автором на основі [27, с. 2, 12; 26, с. 45]

В 2017 році за індексом інклюзивного розвитку серед 74-ьох країн, Україна посіла 47-е місце, а в 2018 опустилася на 49 (індекс інклюзивного розвитку становив 3,67 бали та 3,42 відповідно), що свідчить про спадну тенденцію. Показники трендів соціально-економічного становища України вказують на спадну динаміку за майже всіма показниками, крім тривалості життя та інтенсивності викидів.

Деякі дослідники зазначають, що на результати індексу вплинули наслідки бойових дій на сході, які каталізували негативні економічні та соціальні зміни, що вплинули на найбільш вразливі групи населення, змушуючи талановитий людський капітал залишити країну. Одним із найвищих серед країн, що розвиваються, в Україні є рівень майнової нерівності та зростаючий показник диспропорції доходів. Ускладненням є концентрація багатства, низьке скорочення бідності, обмежене зростання доходів середнього класу населення, що свідчить про

нерівномірний розподіл продуктів економічного процесу. Серед сильних сторін України в напрямі підвищення рівня інклюзивності ВЕФ зазначає [26, с. 35]:

- систему освіти, що сприяє інклюзивному зростанню, як підтвердження високі показники доступу учнів до навчання незалежно від їх соціально-економічних обставин;
- якісну систему охорони здоров'я та виплати по безробіттю, що допомагають Україні посісти перше місце у своїй групі за рівнем доходів за показниками соціального захисту;

Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) використовує індекс інклюзивного росту, що враховує 4 категорії: економічний стан (охоплює ВВП країн, національний дохід, споживання електроенергії, зайнятість та торгівлю), умови життя (включає рівень смертності дітей віком до п'яти років, доступність основних соціальних послуг та доступ до чистої води), рівність (коефіцієнт концентрації доходів, гендерна рівність у отриманні освіти, співвідношення рівня зайнятості жінок та чоловіків) та навколишнє середовище (викиди вуглекислого газу, доступ до чистої води та відсоток наземних природоохоронних територій) [11]. Такий індекс є необхідною альтернативою, адже дає ширшу інформацію для розуміння інклюзивності в країнах. За даними ЮНКТАДу, індекс інклюзивного росту в Україні станом на 2023 рік становив 36.5 зі 100 можливих пунктів, де економіка оцінена в 15.8, умови життя в 69.6, рівність в 59.1, а навколишнє середовище становить 27.3 [10]. Такі дані свідчать про початковий рівень формування інклюзивної економіки зі спадним характером економічних та екологічних показників.

Для поглибленого аналізу інклюзивної економіки України наведено рис. 2.2., що зображує індекс інклюзивного розвитку регіонів (на далі - ПРР) України порівняно з їх валовим регіональним продуктом (ВРП) у 2016-2017 роках, розробленого Пухир С. Т.. Це дає можливість оцінити економічні результати регіонів відповідно до соціальних аспектів, що включають добробут населення та рівний доступ до благ.

Регіони України	ВРП на одну особу, грн		Позиція у рейтингу регіонів за ВРП на одну особу, місце		ППР, індекс		Позиція у рейтингу регіонів за ППР, місце	
	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька обл.	46615	58384	11	10	3,61	3,45	3	7
Волинська обл.	34310	49987	19	15	2,36	2,47	19	21
Дніпропетровська обл.	75396	97137	3	3	3,17	3,21	11	13
Донецька обл.	32318	39411	21	21	...	...	...	...
Житомирська обл.	38520	49737	15	17	2,61	2,89	18	19
Закарпатська обл.	25727	34202	23	23	2,97	3,03	13	16
Запорізька обл.	59729	75306	5	5	3,35	3,28	8	12
Івано-Франківська обл.	37220	46312	17	18	3,38	3,74	7	4
Київська обл.	74216	90027	4	4	3,71	3,52	2	6
Кіровоградська обл.	47469	55183	10	13	2,67	2,81	17	20
Луганська обл.	14251	13833	25	25	...	...	...	...
Львівська обл.	45319	58221	12	11	3,14	3,63	12	5
Миколаївська обл.	50091	60549	8	8	3,47	3,15	4	14
Одеська обл.	50159	62701	7	7	3,61	3,33	3	11
Полтавська обл.	81145	106248	2	2	3,47	3,99	4	3
Рівненська обл.	33958	42038	20	20	2,90	2,89	14	19
Сумська обл.	41741	51419	13	14	3,26	3,41	9	8
Тернопільська обл.	29247	38593	22	22	2,76	2,91	16	18
Харківська обл.	57150	69489	6	6	3,41	4,05	5	2
Херсонська обл.	36585	45532	18	19	2,90	2,97	14	17
Хмельницька обл.	37881	49916	16	16	2,85	3,05	15	15
Черкаська обл.	48025	59697	9	9	3,17	3,45	11	7
Чернівецька обл.	23365	31509	24	24	3,40	3,37	6	10
Чернігівська обл.	41726	55198	14	12	3,20	3,39	10	9
м. Київ	191736	238622	1	1	6,62	6,52	1	1
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...

Рис. 2.2. Порівняння рейтингів регіонів за ВРП на одну особу і за індексом інклюзивного розвитку регіонів у 2016-2017 рр.

Джерело: [49, с. 5]

Результати аналізу ВРП на одну особу за 2016-2017 роки показали, що лідерами є м. Київ, Полтавська, Дніпропетровська, Київська та Запорізька області, в той час як за ППР лідерами є м. Київ, Харків, Полтава, Івано-Франківськ і Миколаїв. За двома показниками лише два регіони входять до п'ятірки лідерів. Київ посідав перше місце за ВРП на одну особу та ППР, а Полтавська область займала друге та третє місця відповідно [49, с. 4]. Це пов'язано з тим, що:

- Київ має найвищий рівень ділової активності в Україні, концентрацію інвестицій, розвинені сектори ІТ, фінансів, освіти та послуг. Це сприяє високому доходу, більшим можливостям працевлаштування та доступу до якісної медичної, освітньої та соціальної інфраструктури;

- Полтавська область має сильну промислову та аграрну базу, стабільну робочу силу, високі ресурсні доходи та менший рівень соціальної нерівності порівняно з багатьма індустріальними регіонами;

- причиною лідерства цих двох регіонів є поєднання високого рівня економічного розвитку та відносно ефективного розподілу його результатів серед населення, що впливає на формування засад для більш інклюзивної економіки.

Серед переваг застосування регіональних оцінок є можливість ідентифікації прогалин в соціально-економічних процесах. Незважаючи на те, що Дніпропетровська область за рейтингом ВРП на одну особу посідає п'яте місце, за ПРР вона займає тринадцяте через високі викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та низьку середню очікувану тривалість життя. Через високі показники бідності за відносним критерієм і викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря Запорізька область посідає 12-е місце за ПРР, проте за показниками ВРП на одну особу п'яте, що свідчить про наявне викривлення між економічним та соціальним добробутом [49, с. 4]. При порівнянні рейтингів, можна помітити, що регіони, які входять до першої десятки за економічним показником ВРП на одну особу, мають низькі показники середньої очікуваної тривалості життя, рівня доступності до загальної середньої освіти для дітей шкільного віку та рівня бідності. Усі регіони, за винятком Києва, мають низькі доходи на душу населення [49, с. 4].

На шляху до подолання зазначених проблем в становленні інклюзивної економіки, український уряд робить кроки в впровадженні соціальних реформ, що покращують рівень життя населення та доступ до базових соціальних послуг: медицина, освіта та соціальний захист. Реформа системи інклюзивної освіти в 2017 значно збільшила доступність традиційної шкільної освіти для дітей з інвалідністю. За даними Міністерства освіти і науки України, кількість інклюзивних класів у звичайних школах зросла з 4000 у 2017 році до понад 18 000 у 2020 році. Ця реформа гарантує, що діти з інвалідністю отримують доступ до високоякісної освіти, яка забезпечує рівні можливості [21, с. 6]. В охороні

здоров'я урядом було реалізовано програму «Доступні ліки», що забезпечила понад 8 мільйонів українців доступом до основних ліків за зниженими цінами. Це призвело до зниження диспропорції в охороні здоров'я та покращення загального стану здоров'я населення. Як ініціативи соціального захисту було реалізовано програму житлового субсидіювання та схеми адресної соціальної допомоги, що мали на меті надати фінансову підтримку малозабезпеченим сім'ям та знизити бар'єри доступу до житла для вразливих груп населення [21, с. 6].

Впровадження соціальних проєктів та ініціатив покладених на розширення економічної інклюзивності в Україні тісно пов'язано з діяльністю міжнародних організацій, таких як ПРООН, ООН Жінки, Світовий банк, ОЕСР, UNFPA (Фонд ООН у галузі народонаселення) та FAO (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН). Під егідою цих організацій в Україні реалізуються проєкти доступу до реалізації соціально-економічних можливостей вразливих груп населення та розширення інфраструктури. Наприклад:

- програма SPIRIT від Світового банку спрямована на підтримку України у розбудові інклюзивних і стійких соціальних систем задля задоволення соціальних потреб під час війни та після її завершення. Вона створює інституційні основи для інклюзивного економічного зростання шляхом модернізації соціальних послуг, підтримки зайнятості та залучення громадян до створення реформ [33];

- проєкт ПРООН спрямовано на забезпечення сталого розвитку України в умовах кризи шляхом зміцнення спроможності державного та приватного секторів. Він об'єднує національну експортну політику з регіональними програмами підтримки бізнесу, що сприяє створенню нових робочих місць, адаптації підприємств до нових ринків та зменшенню нерівності [46];

- проєкт МОП «Інклюзивні ринки праці для створення робочих місць в Україні», що спрямований на розширення можливостей працевлаштування для молоді, жінок та інших вразливих груп населення. Він підтримує розвиток

навичок відповідно до потреб приватного сектору та вдосконалює інституції ринку праці для зменшення нерівності та створення нових робочих місць [12].

Участь міжнародних організацій в ефективній співпраці з урядом та приватним сектором допомагають сформувати інклюзивну кон'юнктуру економічних взаємовідносин, де створюються нові робочі місця, зменшується соціальна нерівність та забезпечується рівний доступ до можливостей серед всіх верств населення. На рис. 2.3 проілюстровано механізм формування інклюзивної економіки в Україні, що за успішного виконання та налагоджених зв'язків призведе до економічного зростання та соціальної залученості населення. Розроблення механізмів досягнення цілей інклюзивної економіки є важливою складовою для побудови сталого суспільства в Україні, що забезпечить високу адаптивність до глобальних викликів та гарантуватиме гідний рівень добробуту громадян через справедливий перерозподіл ресурсів і можливостей.

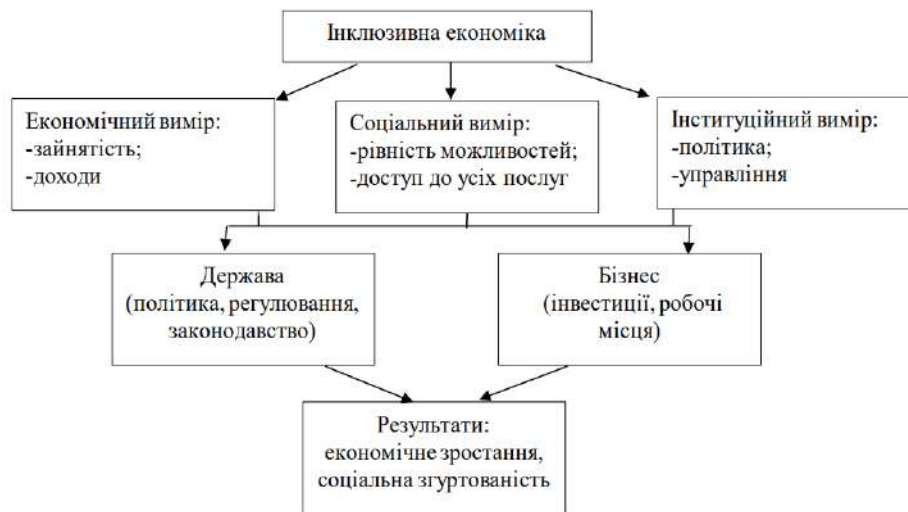

Рис. 2.3 Механізм формування інклюзивної економіки в Україні

Джерело: [42, с. 11]

Особливості інклюзивної економіки (Додаток А) України зумовлені зростаючими викликами пов'язаними з військовими діями, що призводять до збільшення частки вразливих верств населення, поглиблення бідності та формування мілітаризованого економічного устрою, де інклюзивний розвиток економіки не посідає ключового пріоритету. Також, іншою особливістю буде

наздоганяльний характер більшості програм та державних реформ, що використовують підхід вирішення викликів після їх загострення, що впливає на ефективність і актуальність вирішення проблеми.

Впровадження засад інклюзивної економіки є довготривалим та комплексним процесом, що потребує часу, ресурсів та нових підходів, що забезпечують прозорість інституційних рішень та рівний розподіл можливостей між всіма громадянами на основі засад недискримінації. Говорячи про розвиток інклюзивної економіки в Україні як сукупної системи рішень, крім «екстенсивних» проєктів (дотацій та субсидій), що точково вирішують проблеми певної групи населення, все більше громад заохочують створення соціального підприємництва.

В Україні соціальне підприємництво набуло популярності на початку 2013-2014 років, що припало на політичне загострення ситуації в країні, анексію Криму та початок збройної агресії РФ [24, с. 6]. Дана робота передбачає дослідження поняття соціального підприємництва, як діяльності, основною метою якої є вирішення соціальних проблем комерційними методами, проте через відсутність законодавчо закріпленого трактування соціального підприємництва та, як наслідок, брак наукової літератури, будемо спиратися на статистичні дані, які відображають тенденції розвитку соціальних підприємств, як самостійного господарського суб'єкта, який реалізує ідеї соціального підприємництва. На рис.2.4, зображено динаміку створення соціальних підприємств в період з 2014-2020 роки, оскільки за попередні роки статистичні дані відсутні.

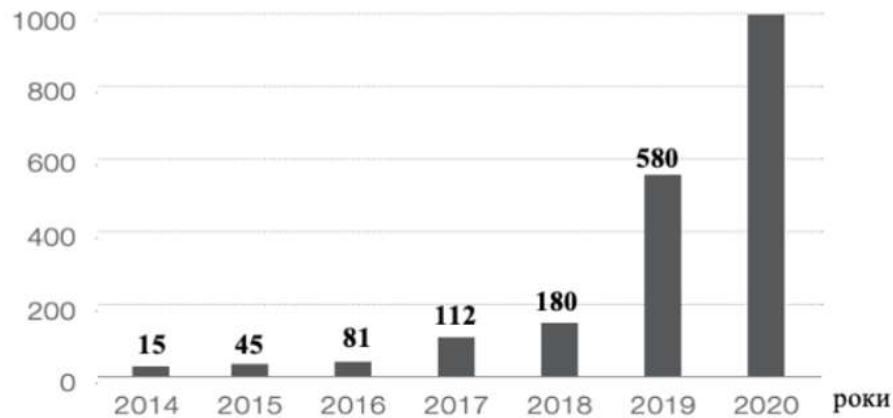

Рис. 2.4. Кількість соціальних підприємств в Україні у 2014-2020 рр., од.
Джерело: складено автором на основі [41, с. 7]

Згадки про соціальне підприємництво як діяльність в Україні почали з'являтися ще з 2004 року, а саме з серії заходів в межах проекту «Соціальне підприємництво в Україні» втілених «Мережею громадянської дії в Україні» (UCAN) разом з USAID. Було проведено серію тренінгів та в період з 2004 по 2007 роки було видано 28 грантів на створення соціальних підприємств на території України [51, с. 2]. Згодом, в 2010 році за сприяння Британської Ради в Україні був створений Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні», що об'єднав благодійні фонди та комерційні установи, а саме Міжнародний фонд «Відродження», фонд «Східна Європа» комерційний банк «Ерстебанк» та міжнародну аудиторську компанію «PWC» [51, с. 2]. Результатами діяльності Консорціуму за 3 роки стало проведення тренінгів для тренерів з соціального підприємництва із залученням британського досвіду та створення 4 ресурсних центрів з розвитку соціального підприємництва в Києві, Донецьку, Сокалі та Сімферополі. Також було перекладено та опубліковано посібник з планування соціального підприємництва, який містить основні поняття та поради [51, с. 3]. 2013 рік став ключовим для розвитку СП, оскільки протягом року було проведено низку заходів з метою його подальшого розвитку:

1) збір даних щодо соціального підприємництва та створення каталогу соціальних підприємств в Україні станом на 2013 рік;

2) проведення I Всеукраїнського Форуму соціальних підприємців у якому взяли участь соціальні підприємці, представники громадських організацій (ГО), донорських освітніх і наукових структур (загальною кількістю близько 100 осіб);

3) створення порталу «Соціальне підприємництво в Україні»;

4) подання до Верховної Ради законопроекту № 2508 «Про соціальні підприємства» О.Б. Фельдманом. Це було першою спробою законодавчого регулювання соціального підприємництва.

Після 2013 року спостерігається стрімкий розвиток соціального підприємництва, що відображається у збільшенні кількості таких підприємств, створенні освітніх матеріалів, що популяризують ідею соціального підприємництва та утворенні ГО та громадських об'єднань, що просувають важливість соціального підприємництва, як ефективного механізму вирішення соціальних викликів.

В українському підприємницькому та науковому середовищах присутня полеміка законодавчого закріплення поняття соціального підприємництва, що значно полегшить реєстрацію, статистичний збір та дослідження цієї сфери. 27 жовтня 2025 року було внесено проєкт закону №14156 про зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва. Документ спрямований на створення правових умов для підтримки соціального підприємництва як окремого напрямку підприємницької діяльності, що поєднує отримання прибутку із досягненням суспільно корисної мети та включає [44]:

- розширення державної підтримки для соціальних підприємств;
- визначення соціального підприємництва як суб'єкта малого і середнього підприємництва;
- стимулювання працевлаштування вразливих груп населення;
- розвиток місцевих громад та інклюзивної економіки через підприємницькі ініціативи і їх формальну реєстрацію.

Проте законопроект досі знаходиться на розгляді Верховної Ради та згідно з висновку головного комітету містить певні недоліки: нечіткі критерії визначення соціального підприємництва, відсутність механізмів оцінки соціального впливу та ризик неоднозначного трактування норм [44]. Цей крок є важливою складовою розвитку соціального підприємництва в Україні, проте досі потребує доопрацювання через велику ймовірність корупційного ризику та неефективності в практичному використанні.

Соціальне підприємництво відіграє важливу роль в розширенні економічних можливостей в громадах та віддалених від великих міст регіонах. Створення робочих місць та підвищення соціальної залученості людей до вирішення проблем в своїх громадах, стимулює соціальну мобільність та економічний розвиток, формуючи мережу самодостатніх територіальних громад, здатних ефективно долати депривацію та мінімізувати міжрегіональні соціально-економічні диспропорції. На рис. 2.5 зображено географічну структуру соціальних підприємств у регіонах України у 2016-2017 та 2019-2020 роках. Оскільки, загальновизнаного терміну соціального підприємництва та соціального підприємства немає, то важливо зазначити, що при побудові даного графіку, автори враховували організації, які відповідають хоча б одному з таких критеріїв [24, с. 7]:

- працевлаштування вразливих груп населення (ветеранів АТО, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, мешканців сільських районів тощо);
- частина або весь прибуток від діяльності спрямовується на підтримку статутної діяльності;
- частина або весь прибуток спрямовується на фінансування певних видів послуг для соціально вразливих груп населення/підтримку соціальних, культурних або спортивних заходів та проектів.

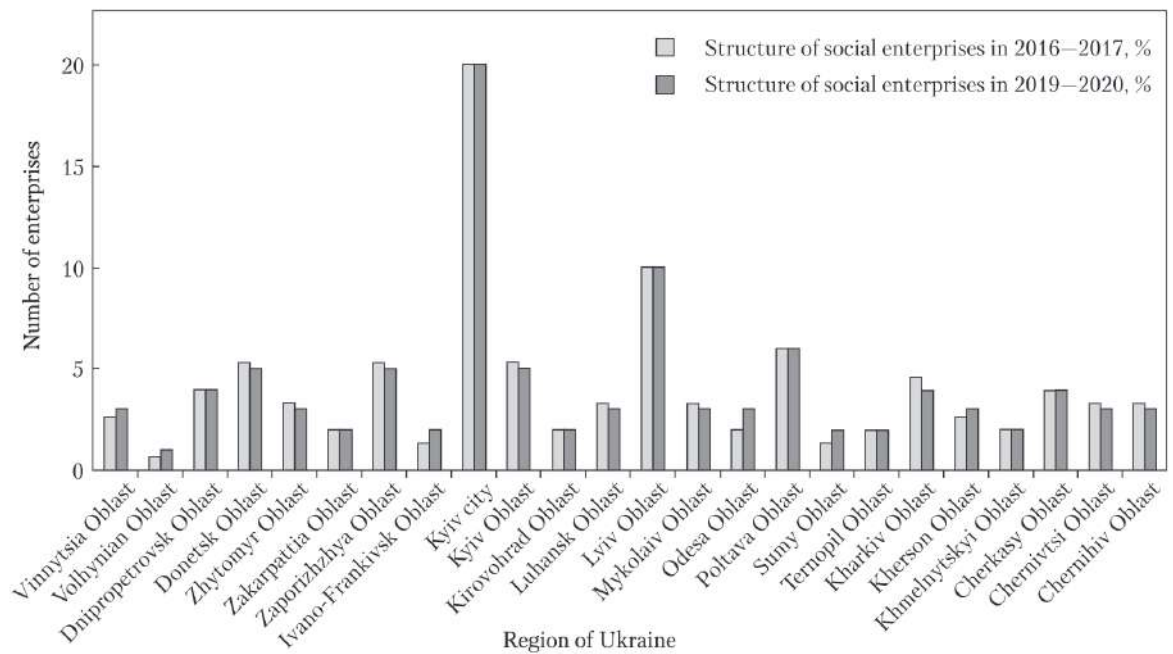

Рис. 2.5. Географічна структура соціальних підприємств у регіонах України у 2016-2020 рр., %

Джерело: [24, с. 7]

Динаміка вказує на високу концентрацію підприємницької діяльності в столиці та поступове зростання популярності цього виду підприємницької діяльності в багатьох регіонах. Найбільша кількість соціальних підприємств зосереджена у Києві (20 %), Львові (10 %), Полтаві (6 %), Донецькій (6 %), Київській (5 %), Запорізькій (5 %) та Харківській (4 %) областях [24, с. 7]. Варто зауважити про певний зв'язок між лідерством таких регіонів, як Київ та Полтава, в ПРР та кількістю соціальних підприємств в цих містах, що вказує на загальний рівень розвитку інклюзивної економіки та актуальність соціального підприємництва, як інструменту вирішення соціальних проблем.

Як інструмент розвитку інклюзивної економіки, соціальне підприємництво дає можливість кількісно виміряти реалізацію засад інклюзивності завдяки досягненню основних цілей своєї діяльності. Шляхом виконання КРІ (key performance index) соціального підприємництва, можна відслідкувати як саме соціальне підприємництво змінює кон'юнктуру ринку на більш інклюзивну. До прикладу, такими показниками можуть бути кількість працевлаштованих людей

з вразливих груп, яким був наданий доступ до гідного працевлаштування і оплати праці, кількість проведених медіа-компаній чи людей, що відвідали захід та грошові результати від реалізації продукції/послуги, покликаної вирішити певну проблему вразливої категорії або досягти соціального або екологічного ефекту.

На рис.2.6 наведено види соціального підприємництва в Україні станом на 2020 рік. Серед найбільш поширених є працевлаштування вразливих груп населення та фінансування певних видів послуг. В додатку Б наведено реальні приклади українських підприємств відповідно до видів соціального підприємництва, що досі функціонують та дають змогу верифікувати теоретичні засади інклюзивної економіки на прикладі діючих бізнес-моделей.

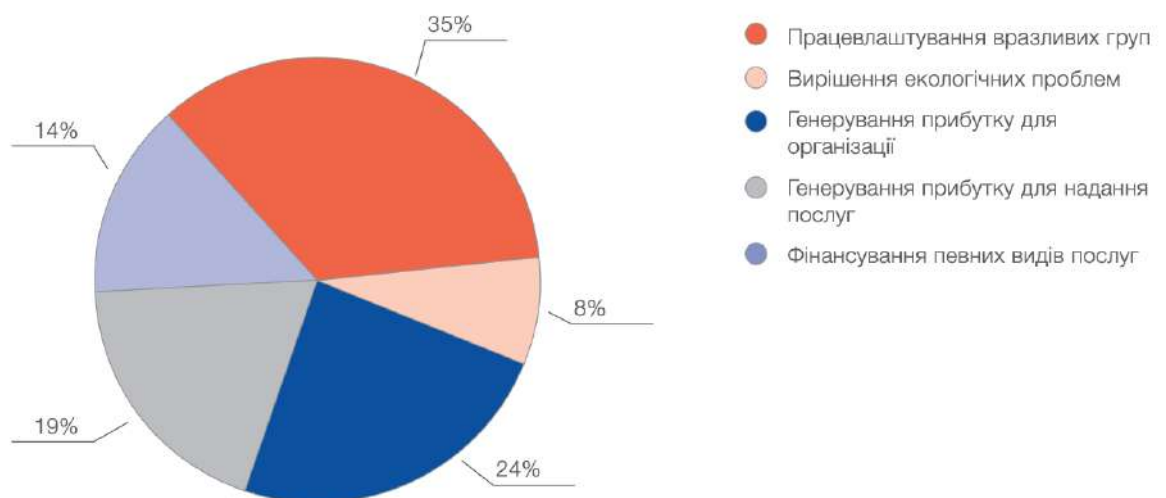

Рис. 2.6. Основні види соціального підприємництва в Україні в 2020 році

Джерело: [41, с. 13]

Працевлаштування вразливих груп населення є важливим та найбільш популярним видом здійснення соціального підприємництва в Україні, позаяк важливою особливістю формування соціального підприємництва в Україні є ветеранський бізнес та розширення економічних можливостей для цієї групи населення. Після початку збройної агресії зі сторони РФ, велика кількість захисників, що повертались після бойових дій не могли реалізувати себе на ринку праці та стикались з низкою викликів. До прикладу, згідно з опитуванням

проведеним Українським ветеранським фондом, станом на осінь 2024 року 68,8 % ветеранів хотіли б займатися підприємницькою діяльністю, а серед найбільших потреб 59 % респондентів зазначили матеріальну допомогу. Серед 11 запропонованих варіантів найбільшими викликами ветерани обрали: незрозуміння суспільства (59 %), відсутність інклюзивного простору (56 %), відсутність роботи (52 %) та нерелевантний досвід як працівника (24 %) [34].

Стандартні методи вирішення проблем залучення певної групи суспільства до соціально-економічного процесу традиційно вирішувалось державою та міжнародними організаціями, шляхом надання виплат, податкових знижок чи субсидій. Проте, незважаючи на закриття потреби, такі методи залишають безліч невирішених викликів: неприйняття та упередженість суспільства, відсутність підтримки, нереалізація навичок, якими володіють, люди та вже, як наслідок, психологічні проблеми, що призводить до соціальних загострень і конфліктів. Це в першу чергу постає як одна з важливих проблем інклюзивної економіки, а саме відсутність інфраструктури, що могла б забезпечити довгостроковий добробут та доступ до базового набору соціальних благ, доступних кожній людині.

В Україні, як реакція на все більше загострення проблем, громадяни почали створювати підприємства, що почали працювати задля забезпечення роботою ветеранів та захисників на рівних і справедливих умовах, формуючи комфортний соціум. Відтак, роль підприємництва трансформувалась від «отримання прибутку» на «отримання прибутку для вирішення соціальної проблеми». За більше ніж 10 років, соціальне підприємництво набуло особливого статусу саме серед ветеранів, адже наразі питання максимальної реалізації людського капіталу є важливою як для української економіки, так і для кожного індивіда.

До розвитку ветеранського соціального підприємництва долучився уряд, міжнародні організації, створено безліч курсів, акселераційних програм, мапу з місцезнаходженням зареєстрованих ветеранських бізнесів [43] та окреме міністерство, що займається захистом прав та створенням можливостей для

ветеранів війни, демобілізованих осіб, захисників і захисниць України, а також членів їхніх сімей та родин загиблих [45].

Соціальне підприємництво відіграє важливу роль в реінтеграції ветеранів в соціально-економічне життя, що підвищує рівень інклюзивності економіки та покращує соціальну доступність захисників до різноманітних можливостей. В таблиці 2.2, наведені ролі соціального підприємництва у процесі реінтеграції ветеранів, що втілено на реальному прикладі ветеранського бізнесу «Veterano Pizza».

Таблиця 2.2

Роль соціального підприємництва в реінтеграції ветеранів

Функція	Роль	Втілення на прикладі «Veterano Pizza»
Суспільнотворча	реінтеграція ветеранів через спільноту	станом на 2019 рік працевлаштовано 130 осіб, з яких близько 50 ветерани
Освітня	проведення навчань ветеранів/нок, менторська підтримка	проведення дитячих майстер-класів для дітей захисників
Фінансова	формування доходів від зайнятості, залучення міжнародної грантової допомоги	станом на 2019 рік залучено 4,5 млн. грн інвесторських коштів
Просвітницька	проведення заходів для цивільних громадян задля формування нових цінностей, публікація освітніх матеріалів	акція «Підвішена піца» для військових у госпіталях, участь в інтерв'ю іноземних ЗМІ, зокрема Los Angeles Times, NBC та інші
Законодавча	консультації уряду щодо питань стандартизації критеріїв соціального підприємництва, підготовка framework для формування законів	засновник проєкту Леонід Остальцев та його команда активно брали участь у робочих групах при Міністерстві у справах ветеранів

Економічна	створення робочих місць, підвищення рівня зайнятості, податкові надходження, інноваційний та інклюзивний розвиток	здійснення підприємницької діяльності в кризовому середовищі, застосування прийому юніт-економіки (лімітовані преміум-сертифікати на замовлення)
------------	---	--

Джерело: складено автором на основі [38, с.7]

Шляхом здійснення власної підприємницької діяльності «Veterano Pizza» вдається реалізовувати 6 основних ролей соціального підприємництва, що впливає на суспільні зміни сприйняття ветеранів, розширення економічних можливостей та створення комфортного простору однодумців.

Таким чином, становлення інклюзивної економіки в Україні відбувається поступово та має комплексний характер, поєднуючи економічні, соціальні та інституційні трансформації. Водночас результати індексу інклюзивного розвитку та регіональних досліджень показують наявність структурних проблем: високу бідність населення, недостатньої продуктивності економіки, високого державного боргу, майнової нерівності та диспропорції між економічним зростанням і реальним соціальним добробутом. Особливістю української моделі інклюзивного розвитку є значна роль соціального підприємництва у формуванні нових механізмів соціально-економічної інтеграції, що стало особливо помітним на тлі загострення збройного конфлікту з РФ та збільшенням чисельності ветеранів. Соціальне підприємництво є особливо важливим інструментом у процесі реінтеграції ветеранів.

2.2. Проблеми розвитку соціального підприємництва в умовах переходу до інклюзивної економіки

Ще більшим викликом для впровадження засад інклюзивної економіки став початок повномасштабного вторгнення, що спричинив нову хвилю демографічних криз, соціальних загострень та економічних дефіцитів.

Геополітична, соціально-економічна та інституційна нестабільність створили численні загрози для соціального підприємництва в Україні, тоді як виклики, пов'язані з пандемією COVID-19 та військовою агресією РФ, активізували соціальну підприємницьку діяльність [24, с. 3]. За останні роки питання пришвидшеного впровадження інклюзивних рішень в економіку постало особливо гостро. Кількість вразливих груп зростає, а наявні інструменти вирішення викликів показують свою неефективність. Соціальне підприємництво надає можливість залучати громадян самостійно вирішувати соціальні проблеми комерційними методами, що збільшує соціальну активність, змогу адаптувати рішення під особливості і потреби певних громад та забезпечити довгострокову модель соціальної інтеграції населення.

Незважаючи на результативність соціальне підприємництво в Україні стикається з низкою перешкод в своїй діяльності. Найголовнішим викликом соціального підприємництва в Україні є відсутність законодавчого визначення, що створює низку інших перешкод для привабливості такого підприємництва та легкості його створення. На рис. 2.7, проілюстровано проблеми, що виникають внаслідок відсутності законодавчої бази соціального підприємництва в Україні.

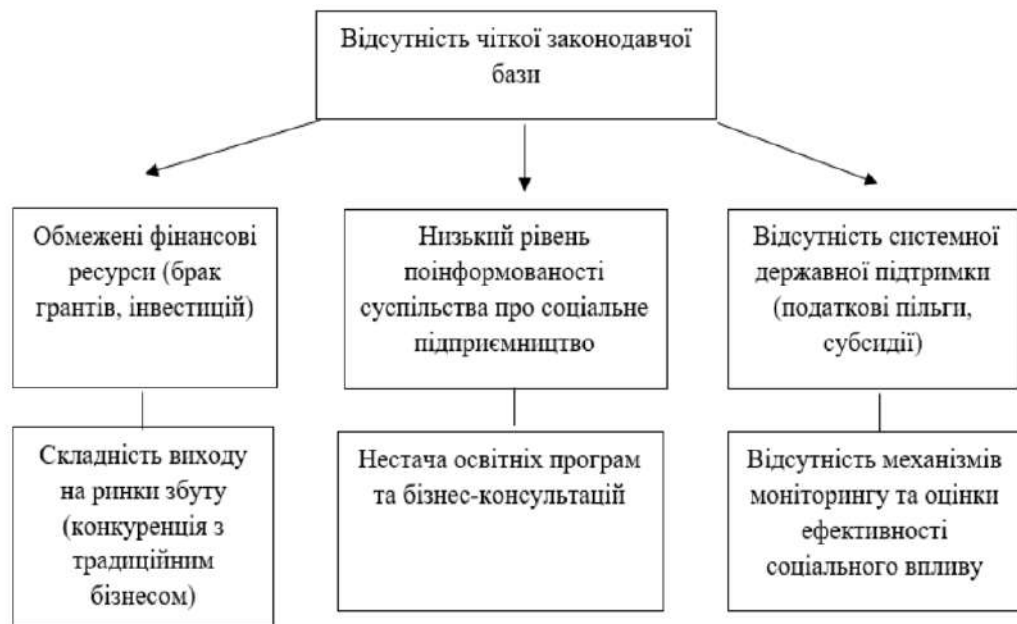

Рис. 2.7. Наслідки відсутності законодавчої бази соціального підприємництва в Україні

Джерело: [35, с. 3]

Для того аби сформувати перелік проблем у сфері соціального підприємництва в умовах переходу до інклюзивної економіки, розглянемо виклики, що постають з практичної точки зору під час ведення такого виду підприємницької діяльності в Україні. Виклики були сформовані на основі проведеного опитування соціальних підприємців в роботі Бучака М. С, де аналіз складався з трьох частин: аналізу каталогу соціальних підприємств 2016-2017 років, проведення особистих інтерв'ю із 15-тьма соціальними підприємцями та результатів анкетування, де респондентами виступили 43 соціальних підприємця [37, с. 4].

Помітним викликом в соціальному підприємництві можна виділити статистичний збір інформації та науковий аналіз. Бучак М. С зазначає, що одним із наукових викликів щодо аналізу соціального підприємництва є методологія та збір даних для здійснення дослідження, адже незважаючи на очевидні перепони в відсутності загальноприйнятого визначення, існує низка методів, що концентруються на окремих аспектах соціального підприємництва. До прикладу, метод інтерв'ювання виконавчих директорів соціальних підприємств, якісне моделювання (аналіз документів, напівструктуровані інтерв'ю та спостереження для вивчення чинників), кількісний збір та кейс-стаді. В ході вищезазначеної роботи, використовувалися синергічний метод, що поєднував інтерв'ю та кейс-стаді. Результатами стали відповіді опитаних соціальних підприємців, що вказали найбільші перепони у веденні соціального підприємництва, які можна поділити на ресурсні, фінансові, комунікаційні, та системні (табл.2.3) [37, с. 3].

Крім зазначених викликів, до розробки автора додано оновлені виклики, організаційні та глобальні, спричинені повномасштабним вторгненням, сучасними кризами та особливостями введення соціального підприємництва в Україні.

До ресурсних викликів відносять ті, що стосуються матеріально-технічного та капітального забезпечення підприємства, до фінансових важкості в знаходженні приміщень за доступними цінами (як в приватних так і державних орендарів), фінансові витрати, що не включають «знижку» на досягнення

соціального ефекту, а комунікаційні проблеми стосуються складності взаємодії з стейкхолдерами та їх безпосереднього пошуку. Особливу увагу респонденти приділили складності підбору кваліфікованого персоналу та корупції як чиннику сповільнення діяльності. Системними проблемами визначено відсутність відповідного статусу та офіційної форми реєстрації, а також нерозуміння та несприйняття суспільством. Популярної полемікою є запровадження спеціального статусу. Одна група соціальних підприємців зазначила, що створення певних юридичних меж не спрощуватиме процес реєстрації та створення соціального підприємництва, а інша згадала про важливість законодавчого визначення для правомірного впровадження пільг та підтримки [37, с. 7].

Таблиця 2.3

**Основні виклики для розвитку соціального підприємництва в Україні
на сучасному етапі**

Ресурсні	Фінансові	Комунікаційні
<ul style="list-style-type: none"> ● приміщення ● земля ● матеріали та інші ресурси 	<ul style="list-style-type: none"> ● стартовий капітал ● податки ● орендна плата ● фінансування (інвестиції і кредит) ● залежність від зовнішньої підтримки 	<ul style="list-style-type: none"> ● взаємодія із владою ● підбір працівників ● взаємодія з інвесторами
Системні	Організаційні	Глобальні
<ul style="list-style-type: none"> ● відсутність спеціальної форми реєстрації, статусу ● несприйняття в суспільстві 	<ul style="list-style-type: none"> ● складність поєднання соціальної місії та прибутковості ● вимірювання соціального впливу ● проблеми масштабування діяльності ● нестача кваліфікованих кадрів 	<ul style="list-style-type: none"> ● початок повномасштабного вторгнення ● пандемія COVID-19 ● світові війни та гуманітарні кризи

Джерело: складено автором на основі [37, с. 7]

Доробком до роботи Бучака М. є визначення двох нових груп викликів: організаційного та глобального. До організаційних перепон входить складність вимірювання соціального впливу, пріоритетність між соціальною ціллю та прибутковістю і масштабування діяльності. Такі виклики напряду впливають на операційну та технічну складову підприємництва, що значно уповільнює всі процеси. Глобальними можна вважати ті перепони, на які підприємець не може вплинути, проте змушений знаходити нові шляхи адаптації. Для українського соціального підприємництва це пандемія, початок повномасштабного вторгнення, закриття одного з найбільших гуманітарних донорів USAID, а також загострення світових конфліктів між США, Іраном та Ізраїлем, що впливає на купівельну спроможність громадян та збільшує витрати на підприємницьку діяльність.

Третьою частиною роботи Бучака М. стало опитування, в якому респонденти проранжували найбільш актуальні виклики, що виникають в соціальному підприємстві. Ранжування викликів включало розмах 1 – «зовсім не перешкоджають», а 5 – «дуже перешкоджають» [37, с. 8]. Переважна більшість (67 %) соціальних підприємців стикались з перешкодами у фінансуванні своєї діяльності, 53% зазначили, що мали проблеми з отриманням приміщення та матеріалів за доступними цінами, а серед інших викликів соціальні підприємці зазначили: відсутність статусу соціального підприємства, відсутність навичок та складнощі в побудові бізнес-моделі. Також, з особистих інтерв'ю соціальні підприємці особливо відзначили проблеми, що пов'язані з сприйняттям суспільством такого виду підприємницької діяльності під час реєстрації компанії та організації взаємодії з іншими підприємствами [37, с. 8].

Для того аби дослідити виклики соціального підприємництва в Україні в реальному бізнес-середовищі, в 2025 році було проведено інтерв'ю з соціальною підприємницею та засновницею соціального бізнесу «Третя після опівночі» – Марненко Аліною. Серед найбільш вагомих викликів соціального підприємництва, на прикладі діяльності музею «Третя після опівночі», було виділено:

- створення інноваційного проекту або бізнес-рішення та його імплементація в інституційно не підготовлене середовище, що доповнене проблемою формування споживчого попиту та реакції ринку на новий формат;
- пошук позиціонування бізнесу, що буде прибутковим та ефективно вирішуватиме соціальні проблеми;
- проблематика комунікаційних компаній та пошуку клієнтів;
- ставлення суспільства до екскурсій, упередженість та нерозуміння концепції соціального підприємництва.

Аналіз перешкод у функціонуванні соціального підприємництва дозволяє виокремити 2 фундаментальні бар'єри, що безпосередньо зумовлюють ефективність розбудови інклюзивної економіки – економічну кон'юнктуру та доступність ресурсів. Серед можливого пояснення появи таких викликів є відсутність комплексної людиноцентричної стратегії розвитку країни, що впливає як на формування засад інклюзивної економіки та заохочення соціальної підприємницької діяльності. Як наслідок, відбувається падіння рівня життя, зниження конкурентних переваг українського ринку праці, скорочення заощаджень, розшарування населення за рівнем доходу та доступом до капіталу [40, с. 7].

На основі результатів індексу інклюзивного розвитку України можна сформулювати основні перешкоди на етапі переходу до моделі інклюзивної економіки в Україні, що водночас впливають на розвиток соціального підприємництва:

- соціально-демографічні, що полягають в відтоці людського капіталу, зростаючої бідності населення, нерівномірному розподілі доступу до капіталу і благ між різними верствами населення;
- воєнно-політичні включають мілітаризацію економічного устрою, постійну загрозу та негативні наслідки від воєнних злочинів з боку РФ;
- інфраструктурні це міжрегіональний розрив доступу до можливостей та зростаючий показник майнової нерівності за регіонами;

- економічні включають зростання державного боргу, обмежене зростання доходів населення, зростаючу інфляцію;
- інституційні полягають в наздоганяльному характері реформ щодо інклюзивного розвитку та слабкому рівні підтримки соціального підприємництва;
- фінансові залежність від міжнародної підтримки та фінансування, обмеженість доступу до капіталу та фінансових послуг, нерівномірний розподіл інвестицій;

Отже, перехід України до моделі інклюзивної економіки відбувається в умовах комплексних і взаємопов'язаних викликів, які суттєво впливають на розвиток соціального підприємництва. Початок повномасштабного вторгнення став критичним фактором загострення вже наявних соціально-економічних дисбалансів, демографічних криз та інституційної нестабільності, що призвело до зростання вразливих груп населення та посилення нерівності. Серед найбільших категорій викликів соціального підприємництва в Україні виділяють: ресурсні, фінансові, комунікаційні, системні, організаційні та глобальні.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПОСИЛЕННІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Світовий досвід інтеграції соціального підприємництва в інклюзивну економіку

В світовому контексті, соціальне підприємництво доводить високий рівень результативності, створюючи нові сталі моделі конкурентності з традиційним бізнесом і стимулюючи розвиток засад інклюзивної економіки. За даними ВЕФ щорічно соціальними підприємництвами генерується близько 2 трлн. доларів прибутку та створюється більше 200 млн. робочих місць [30]. Для ефективного розвитку соціального підприємництва в Україні, важливо ознайомитись з досвідом інших держав в використанні такого виду підприємництва задля поширення засад інклюзивної економіки.

Дослідники виділяють 2 найпопулярніші моделі розвитку соціального підприємництва: американську та європейську. В табл. 3.1 розглянуто порівняльну характеристику моделей соціального підприємництва, де чітко можна побачити різницю між американським та європейським підходами. Фундаментальною відмінністю є акцент на компонентах: в американській моделі це досягнення економічних показників і пріоритезація комерційного успіху, для європейського підходу важливим є спрямування діяльності на якісні соціальні зміни в суспільстві [14, с. 7].

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика моделей соціального підприємництва

Критерії оцінки	Американська модель	Європейська модель
Мета діяльності	Оптимізація прибутку (акцент на бізнесовій складовій)	Реалізація соціальної місії організації (акцент на соціальній складовій)
Місце соціальної складової	Зовнішнє фінансування для	Чітка соціальна орієнтація (працевлаштування вразливих

	соціальних проєктів	верств населення)
Ставлення до прибутку	Фокус на максимізації прибутку	Реінвестування в соціально значущі проєкти
Пріоритети у джерелах фінансування	Підтримка міжнародних фондів, приватних осіб	Переважно державна підтримка
Організаційно-правові форми	Різні організаційні та правові форми без очевидного домінування однієї	Переважно кооперативна форма
Рівень інклюзивності	Помірний рівень соціальної інклюзії	Високий рівень соціальної інклюзії

Джерело: створено автором на основі [14, с. 4]

Перевагою імплементації американської моделі є гнучкість організаційно-правових форм, акцент на отриманні прибутку, тобто досягненні самоокупності, та переважне нехтування соціальною складовою у разі виникнення труднощів. Європейська модель зосереджується на досягненні соціальної місії та соціального впливу на певну вразливу групу населення, покладаючись на підтримку державних програм і виплат.

На даний момент, європейська модель є домінуючою в Україні, оскільки в українському соціальному підприємстві присутні: стала бізнес-модель; соціальна мета, на досягнення якої спрямована діяльність цього бізнесу; розподіл прибутку, де чітко визначено, яка частка коштів піде на соціальну мету; демократичне управління [24, с. 2]. Для українського контексту важливий акцент на інклюзивності та створенні можливостей для більшої групи населення, тому американський досвід хоча і забезпечує сталість бізнес рішень, що є важливою практикою для імплементацій, проте не є актуальним для українських викликів.

На противагу європейська модель використовує соціальне підприємство, як інноваційну модель, що інтегрує місцеві громади у виробничі ланцюги створення додаткової вартості і гарантує справедливу оплату праці. Такий підхід може покращити якість життя вразливих груп і розширити

їхні фінансові можливості, що робить його ключовим для інклюзивного розвитку. Додатково зміцнюючи економічну спроможність та розвиток економік малих і середніх громад [47, с. 3] .

Проаналізуємо розвиток соціального підприємництва як інструмента реалізації засад інклюзивної економіки на прикладі трьох груп країн: Латинської Америки, Європейського Союзу та країн Південно-Східної Азії.

Досвід Європейських країн в розвитку соціального підприємництва є поступовим та впроваджений в політику зайнятості та інклюзії для всіх країн учасниць. В 2011 році «Social Business Initiative» була започаткована Європейською комісією, що дало можливість соціальному підприємству отримувати грошову підтримку, полегшивши доступ до інвестицій і створивши сприятливе правове середовище. У Європі соціальне підприємство переважно пов'язано з активною політикою ринку праці, а саме моделлю працевлаштування вразливих груп населення. Механізми фінансування включають як наднаціональні механізми фінансування, так і національні законодавчі ініціативи, залишаючи можливість країнам учасницям ЄС самостійно реалізовувати власні цільові програми. Головною особливістю соціального підприємництва в ЄС є роль, яку воно виконує в інституціоналізації інклюзії, комбінуючи ринкові принципи з принципами соціальної солідарності [48, с. 2].

Для країн Південно-Східної Азії характерним є розвиток соціального підприємництва на базі громадських ініціатив та партнерств із міжнародними організаціями. Згідно з дослідженнями Азійського банку розвитку, стійкість соціального підприємництва забезпечується співпрацею між місцевими громадами, неурядовими організаціями та донорами (такими як UNDP та USAID) та основними сферами діяльності є охорона здоров'я, освіта та підтримка малих фермерських господарств. До особливостей відноситься культурне підґрунтя азійських країн, де взаємодопомога є важливою традицією, характерна висока адаптивність до локальних умов та зосередженість соціального підприємництва на забезпечення базових соціально-економічних потреб; недоліком є значна залежність від зовнішньої допомоги [48, с. 2].

Соціальне підприємництво Латинської Америки розвивається в умовах значних економічних дисбалансів і соціальної нерівності. Найпоширенішими сферами, де створюються соціальні підприємства, є охорона здоров'я, освіта, доступ до чистої води та фінансові послуги для малозабезпечених груп населення.

Досвід впровадження соціального підприємництва є різноманітним в країнах Латинської Америки, адже орієнтується на особливості кожної країни. До прикладу, соціальне підприємництво в Бразилії пов'язане з аграрним сектором та пошуком успішної кооперації фермерів, що впливає на продовольчий розвиток та поширення інклюзії в країні. Для Мексики провідним форматом соціального підприємництва є технологічний розвиток та створення соціальних стартапів у сфері фінансів, що ставлять за мету розширити доступність мікrokредитування та електронних платежів у сільських громадах. Особливістю слугує синергія культури, а саме місцевих традицій взаємодопомоги, з ініціативами міжнародних організацій, зокрема Inter-American Development Bank. Чилі запровадило підтримку соціального підприємництва на державному рівні, шляхом створення національних інкубаторів та програм акселерації. Проте, зростаючою проблемою є ресурсна диспропорція, де периферійні міста є менш залученими, в той час як великі стають концентратами інноваційних практик.

В Латинській Америці особливостями соціального підприємництва є проблеми політичної нестабільності та ненадійні інституційні гарантії, незважаючи на це за рахунок високого рівня залученості громад до процесів колективного управління формується сприятлива кон'юнктура співпраці між державою, бізнесом і неурядовими організаціями, на що вказують результати соціального підприємництва в регіонах [48, с. 3].

Для аналізу соціального підприємництва в процесі інтеграції в інклюзивну економіку в табл. 3.2 розглянуто 3 функції соціального підприємництва та варіації їх імплементацій в країнах Європейського Союзу, Південно-східної Азії та Латинської Америки.

Функції соціального підприємництва у соціально-політичних стратегіях в різних групах країн

Функція	Країни Європейського союзу	Країни південно-східної Азії	Країни Латинської Америки
Інструмент зайнятості	Інтегровано в політику ринку праці з метою зниження структурного безробіття та формування інклюзивного ринку праці	Створення робочих місць у громадах, без формального оформлення	Використання кооперативних моделей задля подолання високого рівня безробіття шляхом забезпечення зайнятості у неформальному секторі
Механізм соціальної інклюзії	Програми підтримки працевлаштування, освіти й професійної допомоги для маргіналізованих груп	Розвиток місцевих кооперативів і громадських ініціатив	Подолання нерівності та інтеграція вразливих груп населення, а саме жінок, корінних народів та мігрантів
Платформа партнерства	Поєднання державних програм та інвестиційних механізмів	Міжнародні організації, що фінансують ініціативи	ООН, партнерство між державою та регіональними мережами кооперативів

Джерело: створено автором на основі [48, с. 2]

Європейський досвід соціального підприємництва характеризується інституційним закріпленням, азійський формується на локальній залученості громад і підтримці міжнародних організацій, а латиноамериканські практики базуються на гнучких організаційних моделях [48, с. 4]. З розглянутого досвіду для України найбільш релевантним є кейс країн Латинської Америки, де соціальне підприємництво зосереджується на локальних потребах та адаптації до

умов соціальної вразливості. Особливістю латиноамериканського соціального підприємництва є створення моделі партнерства між державою, бізнесом та громадянським сектором, що дозволяє ефективно долати структурну нерівність та забезпечувати сталість соціальних змін навіть в умовах інституційної нестабільності. Цінним уроком є розвиток комунітарних моделей соціального підприємництва, що реалізує економічне самозабезпечення та вирішення проблем соціальної інтеграції в умовах невизначеності та інституційної нестабільності. Для України це є особливо актуальним з точки зору забезпечення працевлаштування вразливих груп населення та громадян, що постраждали від війни та застосування соціального підприємництва як засобу інклюзії ВПО у нові громади, що має знизити соціальну напругу і створити культуру взаємної підтримки [48, с. 3].

Особливої актуальності для українського контексту набуває питання повоєнної відбудови та досвіду країн, що інтегрували соціальне підприємництво в національну модель розвитку інклюзивних економік задля швидкого відновлення, підвищення соціальної інтеграції та економічного зростання. Прикладом такої країни є Ізраїль, чий досвід доводить ефективність поєднання технологій, військового досвіду та соціальних інновацій для розбудови стійкої екосистеми.

В Ізраїлі немає окремої правової форми для соціального підприємництва. Відповідно, вони діють в рамках однієї з чотирьох правових структур: комерційних підприємств, кооперативів, неурядової організації та муніципальних корпорацій (механізм державного сектору) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Особливості правових структур соціального підприємництва в Ізраїлі

Правова форма	Особливості
Комерційна організація	<ul style="list-style-type: none"> ● засновується на вкладенні капіталу або акцій ● оподатковується від річного доходу в 100 000 шекелів ● нагляд за діяльністю здійснює підрозділ Міністерства юстиції

Неурядова організація	<ul style="list-style-type: none"> ● здійснення підприємницької діяльності без права на розподіл прибутку ● мають право на отримання податкової пільги лише за умови доведення причетності соціального підприємства до фінансування цілей організації
Кооператив	<ul style="list-style-type: none"> ● діяльність соціального кооперативу має вирішувати виклик не лише членів своєї спільноти, а й широкої групи населення ● діє згідно «Заяві про кооперативну ідентичність», узгодженою Міжнародним кооперативним альянсом
Муніципальна корпорація	<ul style="list-style-type: none"> ● є виконавчим органом муніципалітету у сферах розвитку та надання послуг ● сфери: водопостачання, водовідведення та розвиток промислових зон ● поширена форма за рахунок легкості входу

Джерело: створено автором на основі [23, с. 11-12]

Найпоширенішою моделлю діяльності соціального підприємництва в Ізраїлі є працевлаштування вразливих груп населення, що доводить свою ефективність шляхом розширення участі на ринку праці груп населення, що не мають достатнього доступу до нього. Соціальне підприємництво створює гнучкі робочі місця для різних верств населення: арабів, ультра ортодоксальних євреїв чи звільнених засуджених, що формує довгострокову модель інклюзивної економіки незважаючи на постійну ескалацію військових конфліктів. Уряд та приватний сектор проінвестували кошти в фонд для розвитку соціального підприємництва з метою його зміцнення та розширення соціальних змін. Міністерство фінансів і Національний інститут страхування виділили 25 мільйонів шекелів, а приватний сектор ще 25 мільйонів шекелів. Фонд має назву «Соціальна ініціатива» (Yozma chevratit) та зосереджується не тільки на підтримці нових підприємств та навчальній компанії для громад, а й супроводжуватиметься оціночним дослідженням. Створення дослідницького центру дає змогу якісно оцінити внесок нових моделей соціальних підприємств у розвиток галузі та їхню здатність долати фактори, що гальмують розвиток [23, с. 15].

Таким чином, світовий досвід імплементації соціального підприємництва в інклюзивну економіку України має стати важливою складовою повоєнної відбудови, зміцнення місцевих громад та забезпечення інклюзивного економічного розвитку. Порівняння американської та європейської моделей показує, що для України релевантним є європейський підхід, орієнтований на соціальну місію, інклюзивність і підтримку громад. Практики латиноамериканських країн показують ефективно налагоджену систему співпраці між державою, бізнесом і неурядовим сектором для створення локальних інклюзивних рішень, в умовах невизначеності і соціально-економічних перешкод. Особливо цінним для України є досвід Ізраїлю, де навіть в умовах військових конфліктів соціальне підприємництво може залишатися ефективним механізмом працевлаштування, соціальної інтеграції та кризового відновлення.

3.2. Державна підтримка розвитку інклюзивної економіки через соціальне підприємництво

З розглянутого світового досвіду та аналізу викликів соціального підприємництва в процесі становлення інклюзивної економіки, можна побачити важливу роль держави в розвитку як інклюзивної економіки, так і соціального підприємництва. Існує вичерпна доказова база, що обґрунтовує необхідність держави запроваджувати політики та програми розвитку інклюзивної економіки. До прикладу, на основі економетричних моделей створених експертами Міжнародного валютного фонду (МВФ), було доведено, що [40, с. 6]:

- підвищення добробуту багатшого прошарку населення на 1 процентний пункт (п.п.) призведе до зниження темпів зростання ВВП на 0,08 п.п ;
- підвищення рівня добробуту середнього класу і бідних людей на 1 п.п. може призвести до підвищення темпів зростання ВВП на цілих 0,38 п.п.

Для України це є особливо важливим, через вже наявну диспропорцію розподілу капіталу, нерівність доходів та зростаючу корупцію, що піднімає питання актуальності імплементації засад інклюзивної економіки. Серед переваг імплементації засад інклюзивної економіки в Україні виділяють: соціальну стабільність, зростання продуктивності, розвиток підприємництва і інновацій, рівні можливості в освіті, зниження бідності та регіональний розвиток [39, с. 1]. А важливість капіталовкладень держави в соціальне підприємництво полягає в його здатності створювати робочі місця, боротись із соціальною ізоляцією, зміцнювати місцевий соціальний капітал та підтримувати демократичні засади [23, с. 14].

По-перше, головною перешкодою соціального підприємництва залишається законодавче визначення, що потребує доопрацювання та громадської думки щодо практичності застосування. Для вирішення викликів соціального підприємництва щодо матеріально-технічного забезпечення, фінансової підтримки та сильного інституційного середовища, необхідне створення постійних партнерських відносин між приватними, державними та неприбутковими організаціями, де у синергії кожна сторона робить важливий вклад у досягненні суспільно значущих цілей. Існує декілька напрямків розвитку соціального підприємництва в Україні за сприяння уряду, зазначені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Перспективні напрямки розвитку соціального підприємництва в Україні за сприяння уряду

Напрямок	Опис	Роль держави
Технологічні інновації та military tech розробки	Використання потенціалу ветеранів; створення протезних механізмів або військових розробок	Надання грантів через оборонні кластери (Brave1), створення держзамовлень та спільних програм з міжнародними організаціями
Фермерство та аграрні	Формування кооперативних моделей для	Спрощення та доступність оренди земель держвласності

кооперативи	підтримки малих фермерів; використання дронів в фермерстві (працевлаштування ветеранів)	
Муніципальні послуги	Делегування функцій з благоустрою, догляду за літніми людьми або переробки відходів	Механізм соціального замовлення, надання комунальних приміщень у пільгову оренду
Відновлення деокупованих територій	Створення локальних бізнесів (пекарні, будівельні бригади), що надають роботу мешканцям звільнених громад	Створення грантів, цільового фінансування або покриття витрат щодо страхування і перекваліфікації персоналу
Молодіжний розвиток	Соціальні стартапи, що займаються неформальною освітою, менторством та розвитком креативних індустрій	Фінансування акселераційних програм та запровадження навчання в закладах освіти про соціальне підприємництво

Джерело: створено автором

Особливо перспективою для розвитку соціального підприємництва через урядову підтримку в Україні може стати досвід ізраїльського соціального підприємництва, де така діяльність є інструментом вирішення муніципальних проблем в сферах містобудування та забезпечення благоустрою. Таким чином, це допоможе реструктуризувати бюджет міст на вирішення одночасно двох проблем: управління місцевим розвитком та включення в ці процеси представників вразливих груп. Проте важливо зауважити, що за використання моделі працевлаштування вразливого населення, будь-то людей з інвалідністю, ВПО чи нещодавно звільнених ув'язнених, такі програми заохочення соціального підприємництва мають включати освітній і менторський компонент, що зможе забезпечити не лише формальне працевлаштування, а й повноцінну професійну адаптацію та психосоціальний супровід.

По-друге, задля вирішення проблеми статистичного вимірювання, побудови якісного обміну практик і формування реформ необхідна розробка методу, що дозволить досліджувати вплив соціального підприємництва на соціально-економічний розвиток України. Оскільки, створення законодавчих норм є довготривалим процесом, методом, що вже може застосовуватись є кластеризація.

Кластеризація соціального підприємництва – це процес об'єднання і аналіз соціального підприємництва та соціальних ініціатив на основі спільних особливостей чи характеристик за територіальною ознакою або контекстом. Це допоможе уніфікувати знання про цей сектор та забезпечити якісні дані щодо стану, потреб та можливостей для розвитку [36, с. 2]. Відповідальним за реалізацію може бути підрозділ при Міністерстві економіки України, в співпраці з Державною службою статистики та Міністерством цифрової трансформації, що дає синергію для розробки методології статистичного вимірювання, створення цифрової платформи, автоматизації збору і обробки інформації, а також включення отриманих даних для прийняття управлінських рішень в сфері політики і державотворення. Кластеризація має здійснюватись на кількох рівнях [36, с. 5]:

- галузевому, де відбуватиметься обмін знаннями та ресурсами в межах однієї галузі, до прикладу: охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги чи екології;
- регіональному, що орієнтована на вирішення специфічних проблем спільнот і регіонів;
- бізнес-модель, тобто ті практики соціального підприємництва, що включають схожі плани функціонування;
- групування відповідно до розміру та етапів розвитку.

Кластеризація є досяжним механізмом реалізації дій щодо покращення соціального підприємництва в Україні шляхом посилення співпраці, доступу до ресурсів і формуванню сприятливого середовища, що може давати результати про найуспішніші практики соціального підприємництва та допомогти

сформувати політики, і зокрема щодо організаційно-правової форми, для полегшення діяльності [36, с. 9-10].

По-третє, через загострення економічного та безпекового становища в Україні, зростають проблеми урбанізації та переїзду людського капіталу в більш розвинуті регіони, де є шанс працевлаштуватись, забезпечувати власну життєдіяльність і отримати безбар'єрний доступ до якісних соціальних благ чи послуг. Таким чином, все стрімкіше скорочується населення в селах та бідніших регіонах. Соціальне підприємництво може відігравати особливу роль в розвитку територіальних громад та малих сільських поселень, адже воно функціонує на локальному рівні, використовуючи місцеві ресурси та залучаючи місцеву робочу силу, що сприяє зміцненню економіки окремих регіонів. Як наслідок це дозволяє територіальним громадам досягати самодостатності, зменшуючи їхню залежність від державної допомоги та створюючи стабільне економічне середовище, що підвищує рівень інклюзивності. Соціальне підприємництво може відігравати ключову роль в вирішенні викликів багатьох територіальних громад, як місцевих так і сільських, закриваючи питання зайнятості населення, культурного розвитку та самозабезпечення [47, с. 3].

По-четверте, соціальне підприємництво є інструментом для впровадження засад інклюзивної економіки, що потребує всебічної підтримки уряду для його ефективності і результативності. Тому важливим є комплексний, злагоджений та системний підхід до впровадження політик, де держава має:

- 1) Прийняти і закріпити загальнодержавне законодавче визначення поняття соціальне підприємництво;
- 2) Використати переваги цифрової трансформації економіки, для реєстрації соціального підприємництва;
- 3) Ініціювати впровадження механізмів розвитку та підтримки соціального підприємництва в статистичному аналізі, моніторингу та оцінки результатів діяльності;

4) Провести інформаційну компанію щодо соціального підприємництва серед населення, до прикладу включивши курс соціального підприємництва в навчальну програму в закладах освіти [21, с. 6];

5) Розширити доступ соціального підприємництва, а також малого і середнього бізнесу, до фінансових ресурсів через співпрацю з міжнародними організаціями (гранти, акселератори та хакатони) [42, с. 10];

6) Провести реформування державних інституцій, що базуватиметься на прозорих засадах здійснення діяльності та мінімізуватиме корупційні ризики. Це дає змогу створити інклюзивні інституції, де громадськість активно залучена в прийняття рішень [39, с. 3];

7) Забезпечити перехід від реактивних заходів підтримки до превентивної системи фінансового захисту населення від соціально-економічних ризиків [42, с. 10];

8) Гармонізувати соціально-економічні політики з стандартами ЄС, що надасть додаткові можливості інвестицій і міжнародної підтримки [42, с. 10];

9) Підвищити роль людського капіталу за рахунок вдосконалення освіти та професійної підготовки [42, с. 11];

Таким чином, наведені докази макроекономічного аналізу МВФ доводять важливість активної участі держави в розбудові інклюзивної економіки та підтримці соціального підприємництва в Україні. Для реалізації всього потенціалу держава має забезпечити комплексний підхід: від законодавчого закріплення статусу соціального підприємництва та впровадження механізмів кластеризації для якісного моніторингу сектору до цифровізації процесів, розширення доступу до міжнародних фінансових ресурсів і гармонізації політик зі стандартами ЄС. За умови синергії між урядом, приватним сектором і неприбутковими організаціями, а також зміщення акценту на розвиток людського капіталу, соціальне підприємництво може трансформуватися з реактивного заходу допомоги у фундаментальну основу стабільного розвитку інклюзивної економіки в Україні.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Соціальне підприємництво – це здійснювана на власний ризик підприємницька діяльність, що ставить за основну мету досягнення соціальної цілі шляхом використання комерційних методів. Головними відмінностями соціального підприємництва від традиційного бізнесу є пріоритезація соціальної місії, автономне інклюзивне управління та утримання активів в діяльності. Передумовами формування соціального підприємництва у сучасному контексті є потреба в нових механізмах вирішення суспільних викликів, в той час як сам розвиток соціального підприємництва почався з філантропії та соціального активізму.

2. Існує 5 напрямів дослідження концепції інклюзивної економіки в науковій літературі: макроекономічний, інституційний, регіональний, фінансовий та розвиток людського капіталу, що дають змогу сформулювати поняття інклюзивної економіки як системи соціально-економічних установ, де держава врівноважує диспропорції, а бізнес і громадянськість сприяють створенню умов інклюзивного розвитку економіки. Погляд на діяльність інклюзивної економіки через функціональний та структурні підходи дають зрозуміти сутність інклюзивної економіки як мультидисциплінарної моделі рішень для розв'язання соціально-економічних викликів та нівелювання обмеженості традиційних моделей економічного зростання.

3. Взаємозв'язок соціального підприємництва та інклюзивної економіки полягає в схожості сутностей понять, так інклюзивна економіка має на меті забезпечити рівний доступ до соціально-економічних можливостей всіх громадян, а соціальне підприємництво зацікавлене в ефективному використанні ресурсів незадіяних ані бізнесом, ані державою. Діяльність соціального підприємництва, як інструмента інклюзивної економіки можна побачити через 4 основні напрямки: економічний (працевлаштування вразливих груп населення), соціальний (гарантування доступу до соціальних послуг), екологічний

(створення інноваційних підходів вирішення проблем в малоприбуткових сферах) та інфраструктурний (соціально-економічний розвиток малих та середніх громад). Соціальне підприємництво показує свою ефективність в досягненні цілей інклюзивної економіки через внесок в виконання цілей сталого розвитку ООН та зниженні рівня бідності серед населення (за даними ПРООН).

4. Індекс інклюзивного розвитку України за методологією ВЕФ в 2017-2018 роках вказує на спадну тенденцію (з 3,6 до 3,4 балів з 7, займаючи в 2017 р. 47 місце в рейтингу з 74 країн, що розвиваються та 49 в 2018) та підкреслює загострення соціально-економічної нерівності, зростання рівня бідності та економічного спаду. Особливості інклюзивної економіки України зумовлені зростаючими викликами пов'язаними з наздоганяльним характером державних реформ та військовими діями, що призводять до збільшення частки вразливих верств населення. Як інструмент вирішення цих викликів соціальне підприємництво стрімко розвиваються в Україні та станом на 2020 рік було зареєстровано 1000 підприємств. Соціальне підприємництво виступає дієвим способом працевлаштування вразливих верств населення та особливо розвивається через ветеранський бізнес.

5. В умовах переходу до інклюзивної економіки основними категоріями викликів для розвитку соціального підприємництва в Україні є: ресурсні (капітальне забезпечення), фінансові (залежність від зовнішньої підтримки), комунікаційні (упередженість суспільства), системні (відсутність законодавчого визначення), організаційні (баланс між прибутковістю та соціальним впливом) та глобальні (війна та пандемія). На основі проведеного інтерв'ю з соціальною підприємницею було виокремлено ще проблеми позиціонування бізнес-стратегії, комунікації з суспільством і стейкхолдерами та невідповідності ринкового середовища.

6. Релевантним світовим досвідом в інтеграції соціального підприємництва в парадигму інклюзивної економіки є досвід Латинської Америки, що полягає в поглибленні співпраці держави, бізнесу та громадського сектору зادля подолання структурної нерівності та забезпечення сталості

соціальних змін навіть в умовах інституційної нестабільності. Досвід Ізраїлю є цінним для України в аспекті застосування соціального підприємництва як муніципального інструменту вирішення викликів, створення дослідницьких центрів та ефективно залученості держави через створення фондів підтримки. Практичним інструментом розвитку соціального підприємництва може слугувати європейська модель, що спрямована на якісні соціальні зміни в суспільстві та інклюзивне залучення вразливих груп у соціальне-економічне життя за сприяння державних програм та міжнародної підтримки.

7. Роль держави в забезпеченні функціонування соціального підприємництва полягає в законодавчому закріпленні поняття «соціальне підприємництво», створенні сприятливого нормативного середовища для його розвитку, забезпеченні фінансової та інституційної підтримки. Ефективними методами для вирішення проблем дослідження впливу соціального підприємництва є кластеризація, а розширення напрямків діяльності соціального підприємництва за державної підтримки сприяє ефективному розвитку малих громад та деокупованих територій. Для формування інклюзивної економіки держава має реформувати інституції на засадах прозорості, мінімізувати корупційні ризики, гармонізувати соціально-економічні політики зі стандартами ЄС та залучати громадськість до ухвалення рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A map of social enterprises and their eco-systems in Europe - Publications Office of the EU. *Publications Office of the EU*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b556d0e5-8907-11e5-b8b7-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 15.05.2026)
2. Bacq, S., Wasieleski, D.M., Weber, J. (2022). Preface-Social Entrepreneurship: Origins, Trends, and Future Directions. URL: https://www.researchgate.net/publication/353482890_Social_Entrepreneurship_Origins_Trends_and_Future_Directions (дата звернення: 15.05.2026)
3. Dees G. The Meaning of «Social Entrepreneurship». *Stanford University*. URL: https://web.stanford.edu/class/e145/2007_fall/materials/dees_SE.pdf (дата звернення: 15.05.2026)
4. Explainer: What is a social entrepreneur?. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/stories/2015/12/explainer-what-is-a-social-entrepreneur/> (дата звернення: 15.05.2026)
5. GDP world rankings gross domestic product projections 2018 to 2023. *BLUE GROWTH OFFICIAL HOMEPAGE*. URL: https://www.blue-growth.org/Politics_Blue_Growth/GDP_Rankings_World_Projections_2018_2023.htm (дата звернення: 05.05.2026)
6. Gray A. These are the world's most inclusive economies. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/stories/2018/01/these-are-the-world-s-most-inclusive-economies/> (дата звернення: 05.05.2026)
7. Hasell J. Measuring inequality: what is the Gini coefficient?. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/what-is-the-gini-coefficient>. (дата звернення: 05.05.2026)
8. Hayes A. Lorenz Curve : article / A. Hayes ; reviewed by S. Kvilhaug // Investopedia : [online encyclopedia]. 2024. URL: <https://www.investopedia.com/terms/l/lorenz-curve.asp> (дата звернення: 07.05.2026)

9. How Do You Define an Inclusive Economy?. *Aspen Institute*. URL: <https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/how-do-you-define-an-inclusive-economy/>. (дата звернення: 07.05.2026)
10. Inclusive Growth Index (IGI) (analytical). *Data Centre UNCTAD*. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.InclusiveGrowth>. (дата звернення: 07.05.2026)
11. Inclusive Growth Index (IGI). *Data Centre UNCTAD*. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/reportInfo/US.InclusiveGrowth> (дата звернення: 07.05.2026)
12. Inclusive labour markets for job creation in Ukraine. *International Labour Organisation*. URL: <https://www.ilo.org/projects-and-partnerships/projects/inclusive-labour-markets-job-creation-ukraine> (дата звернення: 18.05.2026)
13. Karas O. S. The formation of an inclusive economy in the context of structural transformations in Ukraine: socio-economic factors and instruments. *Ukrainian society*. 2026. Vol. 96, no. 1. P. 13–28. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2026.01.013> (дата звернення: 07.05.2026)
14. Krasota O., Andrieieva V. SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A TOOL OF SOCIAL INCLUSION UNDER THE CONDITIONS OF ECONOMIC UNCERTAINTY. *The Economics of Uncertainty: Content, Evaluation, and Regulation*. URL: <https://doi.org/10.36690/EUCER> (дата звернення: 18.05.2026)
15. Krysovatyu A., Ptashchenko O., Kurtsev O., Ovagim A. The Concept of Inclusive Economy as a Component of Sustainable Development. *Problemy Ekorozwoju*. 2024. Vol. 19, No. 1. P. 164–172. DOI: <https://doi.org/10.35784/preko.5755> (дата звернення: 18.05.2026)
16. Martin R. L., Osberg S. Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stanford Social Innovation Review*. URL: https://web.mit.edu/sloan2/dese/readings/week01/Martin_Osberg_SocialEntrepreneurship.pdf (дата звернення: 18.05.2026)

17. Mishra S. Inclusive Growth Revisited: Measurement and Evolution. *World Bank Blogs*. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/inclusive-growth-revisited-measurement-and-evolution>. (дата звернення: 21.05.2026)
18. Our history. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://www.icrc.org/en/our-history> (дата звернення: 15.05.2026)
19. Pérez-Barea J. J. The Evolution of Social Entrepreneurship: Broadening the Framework for the Digital and Sustainable Era. *Administrative Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 2. P. 55. URL: <https://doi.org/10.3390/admsci15020055> (дата звернення: 18.05.2026)
20. Policy Brief on Social Entrepreneurship. *OECD/European Union*. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2013/12/policy-brief-on-social-entrepreneurship_97cdc73f/13d53589-en.pdf (дата звернення: 15.05.2026)
21. Prodius O.I. Social Entrepreneurship and its Role in Inclusive Conditions Economic Development / O.I. Prodius, S.O. Neykov, Ye.A. Slavenko // *Economics: time realities*. Scientific journal. – 2024. – № 4 (74). – P. 81-88. – Retrieved from: <https://economics.op.edu.ua/files/archive/2024/No4/81.pdf> (дата звернення: 15.05.2026)
22. S. Bacq & F. Janssen (2011): The multiple faces of social entrepreneurship: A review of definitional issues based on geographical and thematic criteria, *Entrepreneurship & Regional Development*. URL: https://www.researchgate.net/publication/232965690_The_Multiple_Faces_of_Social_Entrepreneurship_A_Review_of_Definitional_Issues_Based_on_Geographical_and_Thematic_Criteria (дата звернення: 21.05.2026)
23. Social enterprises in Israel. Country report / B. Gidron et al. *Social Enterprises on the Move (FAB-MOVE)*. URL: <https://fabmove.eu/wp-content/uploads/2019/02/Country-Report-Israel.pdf>. (дата звернення: 26.05.2026)
24. Social Entrepreneurship as Driver for Increasing Social Innovation / D. Antoniuk et al. *Science and Innovation*. 2023. Vol. 19, no. 2. P. 17–30. URL: <https://doi.org/10.15407/scine19.02.017> (дата звернення: 26.05.2026)

25. Sustain Your Life Through Social Entrepreneurship - PRISM. *PRISM*. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/2e08417a-4188-4f61-833a-d77b12f7ff70/Analysis-of-social-entrepreneurship.pdf>. (дата звернення: 26.05.2026)

26. The Inclusive Development Index 2017 Summary and Data Highlights. *World Economic Forum*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf (дата звернення: 15.05.2026)

27. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. *World Economic Forum*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf. (дата звернення: 15.05.2026)

28. The Role of Social Entrepreneurship in Promoting Inclusive Economic Development. *Proceeding of The International Conference on Economics and Business*. 2024. Vol. 3, No. 1. URL: <https://ijconf.org/index.php/iceb/article/view/471> (дата звернення: 15.05.2026)

29. The State of Social Enterprise: A Review of Global Data 2013–2023 : briefing paper / World Economic Forum. Geneva : WEF, 2024. 23 p. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-state-of-social-enterprise-a-review-of-global-data-2013-2023/> (дата звернення: 05.05.2026)

30. The state of the social entrepreneurship sector. Global Alliance for Social Entrepreneurship. *World Economic Forum*. URL: <https://initiatives.weforum.org/global-alliance-for-social-entrepreneurship/state-of-the-sector> (дата звернення: 05.05.2026)

31. Todaro, M., & Smith, S. (2015). *Economic Development* (7th Ed.). Pearson. <https://oeclass.aua.gr/eclass/modules/document/file.php/AOA245/Economic%20Development%20-%20Todaro%20and%20Smith.pdf> (дата звернення: 05.05.2026)

32. Văduva C.-D. Social entrepreneurship: defining the concept and key components. URL: https://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2024-06,%20Volumul%20II/26_Vaduva_Ctin.pdf (дата звернення: 16.05.2026)

33. World Bank Group. Програма «Соціальний захист для інклюзії, стійкості, інновацій та трансформації (SPIRIT)» для України. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/spirit>. (дата звернення: 05.05.2026)

34. Аналіз потреб та проблем ветеранів та ветеранок за 2024 рік: Соціологічне дослідження. ___Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/> (дата звернення: 15.05.2026)

35. Браунагель А. Механізми та стратегічні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. Т. 338, № 1. С. 324–328. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-48> (дата звернення: 15.05.2026)

36. Браунагель А. Соціальне підприємництво як інклюзивна кластерна концепція сталого розвитку країни. 66. 2023. No. 66. URL: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-66-01>. (дата звернення: 24.05.2026)

37. Бучак М. С. Перегляд Виклики та перешкоди розвитку соціального бізнесу в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. URL: <https://nrps.ukma.edu.ua/article/view/241780/239837> (дата звернення: 26.05.2026)

38. Бондаревська К. Соціальне підприємництво як напрям розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни в Україні. «Менеджмент і бізнес». 2025. С. 19-27. URL: <https://doi.org/10.59214/mb/1.2025.18> (дата звернення: 26.05.2026)

39. Григор'єва Н. Перспективи становлення інклюзивної економіки в Україні. *збірник наукових праць : Десяті ювіл. всеукр. наук. читання пам'яті С. І. Юрія, м. Тернопіль, 12 листоп. 2024 р.* URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/a90ae239-c6f9-4f32-a8c7-2ce488ff0d8c/content> (дата звернення: 24.05.2026)

40. Калач Г. М. Оцінка складових індексу інклюзивного розвитку України. *iRDPU : Головна*. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/1028>. (дата звернення: 21.05.2026)

41. Каменко І. С. Соціальне підприємництво в Україні, Економіко-правовий аналіз. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_0.pdf (дата звернення: 15.05.2026) (дата звернення: 21.05.2026)

42. Карась О. Формування інклюзивної економіки в умовах структурних трансформацій України: соціально-економічні чинники й інструменти. *Суспільні трансформації: міждисциплінарний аспект*. 2026. Vol. 96, no. 1. P. 13-28. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2026.01.013> (дата звернення: 24.05.2026)

43. Карта ветеранських бізнесів. *Ветеранський фонд (Поруч з ветераном)*. URL: <https://veteranfund.com.ua/projects/lun-reg/>. (дата звернення: 15.05.2026)

44. Картка законопроекту №14156. *Електронний кабінет громадянина ВРУ*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57620>. (дата звернення: 24.05.2026)

45. Міністерство у справах ветеранів. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/>. (дата звернення: 24.05.2026)

46. Підтримка інклюзивного економічного розвитку в Україні шляхом поєднання експортної стратегії з регіональним розвитком : [проект] / Програма розвитку ООН в Україні (UNDP). URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/pidtrymka-inklyuzyvnoho-ekonomichnoho-rozvytku-v-ukrayini-shlyakhom-poyednannya-eksportnoyi-stratehiyi-z-rehionalnym-rozvytkom> (дата звернення: 24.05.2026)

47. Прушківська Е., Лазнева І., Чкан О. Роль інклюзії соціального бізнесу в забезпеченні стійкого розвитку територіальних громад. *Economic space*. 2025. No. 199. P. 255-261. URL: <https://doi.org/10.30838/ep.199.255-261> (дата звернення: 24.05.2026)

48. Прушківська Е., Прушківський В., Бондаренко Л. Соціальне підприємництво як інструмент соціальної політики: міжнародний досвід та перспективи для України. *INNOVATIVE ECONOMY*. 2025. P. 236–242. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2025.2.26> (дата звернення: 15.05.2026)

49. Пухир С. Індекс інклюзивного розвитку регіону – новий підхід до оцінювання рівня соціально-економічного розвитку територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. №. 5(139). Р. 20-25. URL: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-5-3>. (дата звернення: 24.05.2026)

50. Смалъ В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. *Асоціація міст України*. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/social_entrepreneurship_guide-web-1.pdf (дата звернення: 15.05.2026)

51. Соціальне підприємництво як нова форма ведення бізнесу. *DSpace Repository : Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0bfa343c-309f-46c2-a76d-cdf79e5d10c7/content> (дата звернення: 24.05.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

**Компоненти, що формують особливості розвитку інклюзивної економіки в
Україні**

Компонент	Особливість
Створення робочих місць	адаптація ринку праці до створення конкурентних робочих місць для ВПО, ветеранів та інших вразливих груп населення
Доступ до освіти	державна програма щодо безбар'єрного доступу дітей до освіти; Всеукраїнська школа онлайн; розробка онлайн-уроків від порталів Мгіуа та Dia; забезпечення онлайн формату навчання українською мовою для дітей з ТОТ (тимчасово окупованих територій) та дітей, що виїхали за кордон у зв'язку з повномасштабною війною; адаптація шкіл і дитсадків в бомбосховищах для надання безперервних та безпечних освітніх послуг
Підприємництво	розвиток програм підтримки підприємців: навчання, акселерації, гранти та кредитування від держави, фондів (як міжнародних, так і українських); розвиток програм підтримки соціального підприємництва
Фінансовий захист	впровадження програм соціальної підтримки та забезпечення гідного рівня життя для вразливих верств населення
Розвиток громад	модернізація інфраструктури та покращення якості надання соціальних і медичних послуг на рівні місцевих громад; поширення медіа проектів, що популяризують знання про безбар'єрність, зокрема «Нумо без бар'єрів», «Відвал ніг» та інтерактивна карта «Мапа безбарєрності»
Глобальні зв'язки	інтеграція національних стратегій з міжнародними стандартами (рекомендації ПРООН та Світового банку), залучення інвестицій та створення спільних проектів

Джерело: створено автором

Приклади соціального підприємництва в Україні залежно від мети діяльності в 2026 році

Мета діяльності	Приклад
Працевлаштування вразливих груп населення	«Good bread for good people» - інклюзивна пекарня, що працевлаштовує людей з ментальною інвалідністю; працевлаштовано більше 70 людей з ментальною інвалідністю (2025 рік)
Вирішення екологічних проблем	Соціальне підприємство «Україна без сміття», що займається сортуванням і переробкою відходів та популяризацією екологічної культури; зібрано 229 024 кг вторинної сировини на переробку та передано на утилізацію 60 тонн неліквідних відходів (2024 рік)
Генерування прибутку для організації	«Горіховий дім» - соціальне кафе, де частина прибутку спрямовується на діяльність фонду; за результатами 2025 року 25 жінок та 21 дитина з різних областей України отримали безпечний прихисток, проведено більше 20 тренінгів та зустрічей різного спрямування та запроваджено інклюзивний доступ до освіти в садках та школах в Львівській області
Генерування прибутку для надання послуг	Громадський ресторан Urban Space 100, що формує прибуток з ресторанної діяльності та підтримує розвиток соціальних проектів у місті Івано-Франківську; 80% чистого прибутку формують грантовий фонд Urban Space 100, з 2015 року реалізовано 191 проект, загальна сума фінансування склала 8,7 млн грн
Фінансування певних видів послуг	«Laska» благодійний магазин, який приймає вживані речі, продає їх, а отримані кошти за вирахуванням витрат передає на благодійність; за 10 років діяльності надано допомогу 66 тисячі людей, 883 850 кг одягу передано в розподільчі благодійні фонди і 2 млн грн передано на благодійність

Джерело: створено автором на основі [41, с. 13]